

UNIVERSITATEA BUCUREȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ROMANO-CATOLICĂ
SPECIALIZAREA: COMUNICARE BIBLICĂ

CONȘTIINȚA COMUNICĂRII DREPTE

Lucrare de dizertație

Student: Cătălin-Alexandru MITITELU

Moderator: Lect. dr. pr. Emil MORARU

București 2021

CUPRINS

SIGLE ȘI ABREVIERI	4
1. Abrevierile cărților biblice.....	4
2. Alte sigle și abrevieri	5
INTRODUCERE	6
CAP. I: Conștiința	8
1. Fixarea termenului	8
1.1. Din punct de vedere al Dicționarului Explicativ Român.....	8
1.2. În viziune psihologică	9
1.3. Perspectiva creștină.....	11
2. Conștiința morală personală.....	13
2.1. În Sfânta Scriptură.....	13
2.2. În Tezaurul Tradiției	15
2.3. Actualitatea conștiinței în Catehismul Bisericii Catolice.....	16
3. Conștiința morală în societate.....	18
3.1. În Conciliul Vatican II	18
3.2. În enciclica Veritatis Splendor.....	19
3.3. Binele comun	20
CAP. II: Dreptatea	23
1. Dreptatea în Sfânta Scriptură.....	23
1.1. Dreptatea în Vechiul Testament.....	24
1.2. Dreptatea în Evanghelii.....	26
1.3. Dreptatea în Scrisorile Pauline.....	27
2. Dreptatea socială în magisteriul Bisericii.....	29
2.1. În Gaudium et spes.....	29

CUPRINS

3

2.2. În Catehismul Bisericii Catolice	30
2.3. În Compendiu de doctrină socială a Bisericii	31
3. Finalitatea dreptății	34
3.1. Virtutea morală.....	34
3.2. Iubirea	36
3.3. Pacea	37
CAP. III: Comunicarea	39
1. Ce este comunicarea?.....	39
1.1. Niveluri în comunicare.....	40
1.2. Canale în comunicare.....	41
1.3. Comunicarea de masă	43
2. Comunicarea în Catehismul Bisericii Catolice.....	45
2.1. Comunicarea și Biserica.....	45
2.2. Folosirea mijloacelor de comunicare socială	47
2.3. Comunicarea dreaptă.....	49
3. Roadele posibile ca rezultat al unei comunicări drepte	50
3.1. Ordinea.....	50
3.2. Libertatea.....	51
3.3. Egalitatea.....	53
CONCLUZIE	57
BIBLIOGRAFIE	59

SIGLE ȘI ABREVIERI

1. Abrevierile cărților biblice

1Cor	-	<i>Scrisoarea întâi a sfântului apostol Paul către</i>
<i>Corinteni</i>		
1Pt	-	<i>Scrisoarea întâi a sfântului apostol Petru</i>
2Cor	-	<i>Scrisoarea a doua a sfântului apostol Paul</i>
<i>către Corinteni</i>		
2Tim	-	<i>Scrisoarea a doua a sfântului apostol Paul</i>
<i>către Timotei</i>		
Am	-	<i>Cartea profetului Amos</i>
Col	-	<i>Scrisoarea către Coloseni</i>
Dt	-	<i>Cartea Deuteronomului</i>
Ef	-	<i>Scrisoarea către Efeseni</i>
Evr	-	<i>Scrisoarea către Evrei</i>
Ex	-	<i>Cartea Exodului</i>
Ez	-	<i>Cartea profetului Ezechiel</i>
Fap	-	<i>Faptele Apostolilor</i>
Gal	-	<i>Scrisoarea către Galateni</i>
Gen	-	<i>Cartea Genezei</i>
Ier	-	<i>Cartea profetului Ieremia</i>
In	-	<i>Evanghelia după sfântul Ioan</i>
Înț	-	<i>Cartea Înțelepciunii</i>
Is	-	<i>Cartea profetului Isaia</i>
Lc	-	<i>Evanghelia după sfântul Luca</i>

Lev	-	<i>Cartea Leviticului</i>
Mal	-	<i>Cartea profetului Malahia</i>
Mc	-	<i>Evanghelia după sfântul Marcu</i>
Mih	-	<i>Cartea profetului Mihea</i>
Mt	-	<i>Evanghelia după sfântul Matei</i>
Os	-	<i>Cartea profetului Osea</i>
Prov	-	<i>Cartea Proverbelor</i>
Ps	-	<i>Cartea Psalmilor</i>
Qoh	-	<i>Qohelet (Ecleziastul)</i>
Rom	-	<i>Scrisoarea sfântului apostol Paul către Romani</i>
Sof	-	<i>Cartea profetului Sofonia</i>
Zah	-	<i>Cartea profetului Zaharia</i>

2. Alte sigle și abrevieri

Can.	-	canonul
Cann.	-	canoanele
Cf.	-	vezi
Coord.	-	Coordonator
Ed.	-	Editura
nr.	-	numărul
Vol.	-	volumul
trad. rom.	-	traducere în limba română

AAS	-	<i>Acta Apostolicae Sedis</i>
GS	-	Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană <i>Gaudium et spes</i>
VS	-	Scrisoarea enciclică <i>Veritatis splendor</i>

INTRODUCERE

Ni se întâmplă uneori ca tot ceea ce facem să nu ne împlinească, să simțim că lipsește ceva din viața noastră chiar dacă ducem la bun sfârșit datoriile zilnice. Această stare de neliniște sufletească se poate îndepărta, dar, pentru a face acest lucru avem nevoie de puțină umilință, recunoscând că nu tot ceea ce facem este alegerea cea mai bună.

De asemenea, omul, în raporturile sale sociale devine din ce în ce mai pasiv. De cele mai multe ori tindem să credem că vina o acaparează evoluția care, cu tehnologia sa, îndepărtează omul de adevărata cunoaștere. Dar, în realitate, este doar iresponsabilitatea fiecărei persoane în parte. În spațiul virtual se inventează în general doar profiluri în care se etalează doar aspecte pozitive, iar când se afișează o latură mai puțin bună a unuia sau altuia, apare ca o știre de senzație care aduce multă faimă. Și atunci ar trebui să ne punem întrebarea: este conștient omul atunci când face ceea ce nu ar trebui să facă?

Prin intermediul procesului de conștiință omul simte și recunoaște poruncile legii divine și devine responsabil de actele săvârșite. Omul nu este forțat de nimeni, el are dreptul să acționeze în virtutea libertății sale pentru a lua personal decizii morale.

Magisteriul social cheamă la respectarea dreptății sociale care reprezintă o adevărată și proprie dezvoltare a dreptății generale. Exigența dreptății sociale este legată de problematica socială, care astăzi a căpătat o dimensiune mondială, și se referă la aspectele sociale, politice și economice și, înainte de toate, la dimensiunile structurale ale problemelor și ale soluțiilor acestora.

Dreptatea este importantă, în primul rând, în contextul actual, în care valoarea persoanei, a demnității sale și a drepturilor sale, dincolo de declarațiile de intenție, este amenințată serios de mult răspândita tendință de a recurge exclusiv la criteriile utilității și averii. Pe baza acestor criterii, chiar și dreptatea este privită în mod restrictiv, în timp ce dobândește o semnificație mai deplină și mai autentică în antropologia creștină. Dreptatea, în realitate, nu

este o simplă convenție omenească, pentru că ceea ce este drept, nu este determinat inițial de lege, ci de identitatea profundă a ființei umane.

Descoperirile tehnicii pe care geniul uman le-a extras din lucrurile create cu ajutorul lui Dumnezeu au deschis căi noi de a comunica mai ușor știri, idei și orientări de tot felul. Oamenii pot folosi tehnica împotriva planului Creatorului divin și folosirea nedreaptă a acestora poate aduce multe pagube și durere. De aceea am considerat oportun să analizez în lucrarea de față conștientizarea unei comunicări drepte. În primul capitol mă voi opri asupra termenului de conștiință, pentru a înțelege mai bine cum putem fi conștienți de o realitate; apoi dreptatea, văzută mai ales din perspectivă teologică va alcătui un al doilea capitol; iar ultimul capitol va face referință la comunicare și posibile urmări ale unei comunicări drepte.

Mai reușește Dumnezeu să comunice în inima omului și să fie ascultat astfel încât să conducă spre o comunicare dreaptă? Sau mai bine spus, mai este lăsat Dumnezeu de om să îi comunice adevăratele valori? Poate fi lipsa comunicării dintre Dumnezeu și om un factor care conduce la o comunicare nedreaptă între oameni?

Prin această lucrare, doresc să aprofundez mai mult o conștientizare a comunicării drepte mai ales între oameni, pentru că împreună putem merge spre cunoașterea adevărului. Așa cum scria și Sfântul Papă Ioan Paul al II-lea în scrisoarea enciclică *Fides et Ratio* despre credință și rațiune, care împreună pot ajunge la cunoașterea Adevărului, aș vrea să spun în lucrarea de față că împreună, oamenii îl pot comunica mai bine pe Dumnezeu, Adevărul absolut spre care tindem cu toții. Să mergem împreună toți spre cunoașterea Adevărului!

CAPITOLUL I

Conștiința

1. Fixarea termenului

Acest prim capitol va încerca să clarifice termenul de conștiință. Pentru a face aceasta este nevoie să fie definit mai întâi termenul de conștiință, înțeles din trei puncte de vedere importante: mai întâi o viziune asupra percepției lingviștilor, apoi o viziune psihologică și în cele din urmă, viziunea creștină care este cea mai importantă.

1.1. Din punct de vedere al Dicționarului Explicativ Român¹

În Dicționarul explicativ Român, termenului de conștiință îi revin cinci accepțiuni: Prima definiție a termenului de conștiință este dată din punct de vedere filozofic și spune că este „sentiment, intuiție pe care ființa umană o are despre propria existență”, iar ca proprietate entitativă este „cunoașterea intuitivă sau reflexivă pe care o are fiecare despre propria existență și despre lucrurile din jurul său”.

O a doua definiție a termenului este dată ca fiind „faptul de a-și da seama; înțelegere”. Iar aici avem explicate două expresii care au legătură cu subiectul de față: conștiința socială, care este „ansamblu de reprezentări, idei, concepții, cunoștințe, mentalități ale unei colectivități umane care reflectă condițiile de existență ale

¹ Cf. *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, „conștiința”, Ed. Univers Enciclopedic, București 1998², 217.

acesteia, precum și psihologia socială a oamenilor” și conștiință de clasă - „parte a conștiinței sociale care reflectă existența socială a unei clase determinate”.

A treia definiție este dată ceva mai vag, vrând să dea de înțeles faptul că acest tip de conștiință este în opoziție cu existența sau materia. Aici conștiința este văzută ca fiind „gândire, spirit”.

Abia în a patra explicație a termenului, conceptul de conștiință este analizat mai amplu, și pare că este mai bine definit, cel puțin din punct de vedere moral. Conștiința văzută ca „sentiment al responsabilității morale față de propria sa conduită”, are și expresii care sunt explicate și totuși, unele dintre ele mai pot fi dezvoltate: a fi cu conștiința împăcată sau a nu avea nimic pe conștiință - „a fi convins că nu a săvârșit nimic împotriva legilor morale sau a legilor statului”, a fi fără conștiință - „a fi lipsit de scrupule”, cu mâna pe conștiință - „cu toată sinceritatea”, caz (sau proces) de conștiință - „dificultatea de a hotărî într-o problemă morală greu de rezolvat, și muștrare de conștiință - „remușcare, regret”.

În ultima parte a explicației acestui termen extrem de complicat, este redată o sintagmă, care se apropie mai mult de subiectul pe care îl tratez în cazul de față: libertatea de conștiință așadar este definită ca fiind „dreptul recunoscut cetățenilor de a avea orice concepție religioasă, filozofică”.

Și dacă tot am analizat cum definește Dicționarul Explicativ Român conștiința trec în revistă și faptul că aici găsim, că limbile de proveniență sunt franceza (*conscience*) și latina (*conscientia*). De asemenea găsim pronunția termenului.

1.2. În viziune psihologică

Cercetarea contemporană tinde să-și apropie un aspect sau altul într-o perspectivă particulară și nu să se abțină să contureze în ansamblul său problema conștiinței. Astfel, psihologia comparată se interesează de emergența filogenetică a conștiinței, formulând ipoteza surselor diverse care converg și culminează în conștiință la specia umană²; evoluția sistemelor de comunicare, a proceselor atenționale, a cognițiilor și

² Cf. L. GAVRILIU, *Inconștientul în viziunea lui Lucian Blaga*, Ed. Iri, București 1997, 136.

capacităților de simbolizare s-ar traduce prin emergența progresivă a conștiinței (awareness) la animal. În psihofiziologie, conștiința este abordată prin stările sau nivelurile de vigilență, de care fac dovadă traseele electroencefalografice distincte corespunzând vigilității active (atenția), vigilității cu atenție flotantă (ritm alfa), somnului lent și somnului paradoxal; corelatele electrofiziologice ale conștiinței sunt de puțină vreme aprofundate sub forme mai fine, în special în potențialele lente; condițiile ajungerii în conștiință a mesajelor senzoriale interoceptive au fost, de asemenea, explorate³.

În psihologia dezvoltării, studiul genezei conștiinței se înscrie în studiul folosirii descriptive, autodescriptive sau reflexive a limbajului, împreună cu studiul proceselor de individuație și de cunoaștere de sine, abordat prin interacțiunile sociale sau prin reacțiile copilului la propria sa imagine percepută.

În contextul psihologiei cognitive, conștiința este abordată în diferite situații experimentale, de exemplu, cu prilejul analizei proceselor atenționale, comparărilor între învățarea intențională și incidentală sau între cunoașterea și necunoașterea rezultatului acțiunii⁴.

Pe aceste căi de cercetare, efortul de analiză se îndreaptă cel mai frecvent asupra conștientizării, schimbarea de stare sau activitatea care o produce, pretându-se fără îndoială mai bine observării și experimentării decât starea însăși. Problema rămâne de altfel deschisă, în psihologie, de a ști dacă conștiința nu este mai curând activitate decât stare, structură organizatoare mai degrabă decât agent al gândirii.

Dicționarul limbii române literare contemporane definește psihopatia ca manifestare constituțională anormală a personalității caracterizată prin tulburări ale manifestărilor instinctive și emoționale care duc la reacții necontrolate, la comportamente ciudate și adesea la incapacitatea de adaptare la viața socială. Am putea continua spunând că psihopatia denotă o conștiință inactivă⁵. Astfel, cei care au

³ Cf. D. C. DENNETT, *Tipuri mentale. O încercare de înțelegere a conștiinței*, Ed. Humanitas, București 1998, 85.

⁴ Cf. R. DORON, *Dicționar de psihologie*, Ed. Humanitas, București 1999, 180.

⁵ Cf. D. MACREA, E. PEROVICI (coord.), *Dicționarul Limbii Române literare contemporane*,

o conștiință în stare avansată de involuție și nu încearcă să facă ceva în această privință, se apropie de semenii lor internați în spitalele de psihiatrie.

1.3. *Perspectiva creștină*

Problema conștiinței a devenit un fenomen central al timpului nostru; chiar și în reflexiile moralei creștine are parte de o atenție cu totul particulară⁶. Pentru cultura modernă, conștiința este locul în care se formează criteriul și directiva acțiunii, este izvorul autonom al normei etice, însă pentru tradiția creștină, conștiința este locul unde libertatea eu-lui ascultă Vocea Altuia în locul unde se distinge obiectivitatea unui ordin dat dincolo de sine căruia trebuie să i se supună⁷.

Omul posedă ca și călăuză o învățătură divină, clară și precisă, care se găsește în Scriptură și în Tradiție, protejată de însăși învățătura Bisericii. Dar Dumnezeu ne vorbește și prin situațiile concrete în care trăim și în acțiunea providențială a existenței noastre: aceea a timpului nostru, a vicisitudinilor noastre, a evenimentelor neașteptate care ni se întâmplă și a circumstanțelor particulare care le însoțesc⁸.

Problema adevărului pentru conștiință nu constă înainte de toate în a fi de acord cu sine însuși, în a fi sinceri și convingși, dar este vorba mai ales de a fi în acord cu ordinea subiectivă a lucrurilor exprimate în legea naturală și în definitiv în legea divină eternă⁹.

Omul cu deschiderea sa spre adevăr și frumusețe, cu semnificația sa pentru binele moral, cu libertatea sa și cu vocea conștiinței, cu aspirațiile sale spre infinit și spre fericire, se întreabă asupra existenței lui Dumnezeu. În această deschidere el pricepe

„psihopatie”, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București 1955-1957.

⁶ Cf. A. VALSECCHI, *Conscienza*, Ed. Paoline, Tuscoli 1973, 148.

⁷ Cf. L. GIUSSANNI, *La coscienza religiosa nell'uomo moderno*, Ed. Jaca Book, Milano 1985, 31.

⁸ Cf. J. RATZINGER, *La coscienza, Conferenza internazionale patrocinata dallo Weth Essfield Institute di New York*, Orvieto 27-28 mai 1994, Libreria Editrice Vaticana, Citta del Vaticano 1996, 3.

⁹ Cf. J. RATZINGER, *La coscienza, Conferenza internazionale patrocinata dallo Weth Essfield Institute di New York*, 2.

semnele sufletului spiritual propriu. „Sămânța veșniciei pe care o poartă în sine, neputându-se reduce la materie” (GS 18), sufletul său nu poate avea originea și existența sa proprie decât numai în Dumnezeu. Astfel putem spune despre conștiință ceea ce tradiția augustiniană ne spune despre duh: este în Dumnezeu și cu ajutorul lui Dumnezeu noi ajungem la Adevăr și la adevăruri.

Conștiința este opera inteligenței. Plecând de la idei deformate, de la informații insuficiente sau de la dezinteres și insensibilitate, conștiința nu controlează situația reală. Astfel se săvârșește răul fără remușcări și părere de rău. „De multe ori, cele mai mari răutăți din timpurile noastre, nu sunt păcate în sens strict pentru că persoana ia drept criteriu motivații justificative. Sunt însă mai nocive decât păcatele înseși, deoarece adaugă păcatul orbirii și înfometează lipsa de iubire față de Dumnezeu și față de persoane printr-o răceală totală și din motive frivole”¹⁰.

Prin intermediul conștiinței se face o legătură cu Dumnezeu cu ajutorul căreia percepem valorile morale și judecăm comportamentul nostru față de noi înșine. Sub acest aspect, conștiința reprezintă deci primul interlocutor al vieții creștine. Dar sub un alt aspect conștiința reprezintă omul, deoarece acesta se poate folosi în mod pozitiv sau negativ de lumina și de forța morală care sunt în el. Așa cum se observă, conștiința realizează într-adevăr condițiile unei întâlniri dintre Dumnezeu și sufletul omului¹¹.

¹⁰ Cf. C. FODOR, *Cântare sfințeniei: manual de teologie spirituală*, Ed. Sapientia, Iași 2007, 263.

¹¹ Cf. P. F. DELHAYE, *La conscience morale del cristiano*, Ed. Desclée, Roma 1969, 1.

2. Conștiința morală personală

Tematica conștiinței constituie un punct central al experienței umane care se descoperă în cuvântul biblic, și de aceea este marcat de o actualitate surprinzătoare.¹²

În revelația Sfintei Scripturi, noi descoperim în general o linie ascendentă, care pornește de la o viziune mai ales exterioară a omului și a acțiunilor sale, spre o orientare accentuată a comportamentului său exterior, din care ia naștere acțiunea morală. Pe lângă concordarea acțiunii cu obiectivitatea voinței lui Dumnezeu, apare totdeauna în mod tot mai clar necesitatea armonizării dintre acțiunea exterioară și convingerea interioară¹³.

Scolasticii, împreună cu Aristotel spuneau: „a auzi, înseamnă a auzi ceea ce se aude și a gândi înseamnă a gândi ceea ce se gândește”. Aceasta este conștiința psihologică. Conștiința morală însă este atunci când se judecă practic acordul sau dezacordul actelor noastre în raport cu legea morală și privește faptul acțiunilor ce se fac sau se omit, sau a acțiunilor făcute sau omise¹⁴.

2.1. În Sfânta Scriptură

S-a observat că termenul conștiință se găsește de puține ori în Vechiul Testament (*Qoh* 10, 20; *Înț* 17,10); niciodată nu se găsește în evangheliile, însă apare de 31 de ori în scrierile apostolice; mai precis, 21 de ori la sfântul Paul și mai mult de 10 ori în gura sfântului Paul (cf. *Fap* 23,1; 24,16) sau mai bine zis în scrierile strict apropiate, sub profilul doctrinal sau lexical, cu scrierile pauline (ca în *Evr* și în *1Pt*)¹⁵.

Concepția Vechiului Testament despre conștiință este caracterizată de două note

¹² Cf. A. VALSECCHI, *Conscienza*, 148.

¹³ Cf. A. GÜNTHÖR, *Chiamata e risposta, una nova teologia morale*, Vol. I, Ed. Paoline, Albae Pomp 1976, 2.

¹⁴ Cf. P. A. ODDONE, *Teoria degli atti umani*, Ed. Vita e Pensiero, Milano 1933, 240-242.

¹⁵ Cf. A. VALSECCHI, *Conscienza*, 149.

tipice: conștiința este totdeauna conștiința față de Dumnezeu¹⁶; iar în actul de conștiință se mișcă întregul om, și nicidecum numai o facultate a acestuia.

Deși nu găsim în Vechiul Testament un termen specific pentru a indica conștiința, totuși, inima cea nouă este un dar al lui Dumnezeu, care învață întregul poporul lui Israel. Termenul ebraic „*leb*” care în mod obișnuit este tradus cu termenul de inimă, indică omul în intimitatea sa cea mai personală. Și tocmai aici el este chemat de Dumnezeu: „*Mi-ai cercetat inima mea, și noaptea m-ai vizitat; cu foc m-ai lămurit, dar nu s-a aflat în mine nedreptate*” (Ps 16,3); aici se decide pro sau contra lui Dumnezeu (a iubi pe Dumnezeu din toată inima sau, dimpotrivă, a fi cu inima împietrită)¹⁷.

Cunoașterea legii și a valorilor morale apare în Vechiul Testament ca o prerogativă umană naturală, ca un dar al harului divin și nicidecum ca o pedeapsă a infidelității și a dreptății. (cf. *Is* 51,7; *Ier* 24,7; 31,33)¹⁸.

În Noul Testament, evangheliile păstrează aceeași linie a Vechiului Testament, întrucât nu cunosc nici o expresie specifică pentru a indica conștiința. Ea este introdusă în sfera intimă a omului, și este denumită spirit (pneuma) sau inimă (kardia). La fel ca și în Vechiul Testament, evangheliile cunosc mai ales faptul existenței unei conștiințe rele ca urmare a unei acțiuni rele (în fiul risipitor, în Iuda, în Petru, după renegarea învățătorului său). Farizeii alcătuiesc un exemplu de conștiință pervertită și înrădăcinată în rău. Deoarece în evanghelii se atribuie corectitudinii intenției o valoare mai mare decât acționarea exterioară concretă, în mod implicit este pusă în relief importanța responsabilității deciziei de conștiință și de fidelitate a conștiinței¹⁹.

Isus insista foarte mult asupra dedicării intime și integrale pentru Dumnezeu: „*Fericiți cei curați la inimă*” (Mt 5,8); „*Om bun scoate binele din tezaurul bun al*

¹⁶ omul stă totdeauna în fața lui Dumnezeu, care este sfânt, și în această lumină dobândește o cunoaștere cu privire la săvârșirea binelui sau a răului

¹⁷ Cf. A. GÜNTHÖR, *Chiamata e risposta, una nova teologia morale*, 388-389.

¹⁸ Cf. P. F. DELHAYE, *La coscienza morale del cristiano*, 34-35.

¹⁹ Cf. A. GÜNTHÖR, *Chiamata e risposta, una nova teologia morale*, 389.

inimii sale, iar cel rău scoate răul din tezaurul rău al inimii sale” (Lc 6,45)²⁰.

Moralitatea neo-testamentară nu constă în serviciu cu adevărat exterior celor prescrise de lege, dar într-o dedicare a inimii, fapt pentru care iubirea lui Dumnezeu și cea a aproapelui este sufletul comportamentului corect de viață²¹.

2.2. În Tezaurul Tradiției

În istoria gândirii creștine, întrucât este component esențial al omului, conștiința nu a fost niciodată uitată. De aceea, încă din timpurile cele mai vechi, filozofii, studiosii eticii și teologii au reflectat și scris despre conștiință, chiar dacă sub un alt nume. Sfântul Augustin a dedicat o atenție particulară acestei tematici. Nu la întâmplare, ci cu un interes și cu o iubire deosebită pentru om și pentru Dumnezeu, el a reflectat foarte mult asupra conștiinței, în acțiune și în interiorul său. Sfântul Toma de Aquino nu vorbește însă atât de sistematic despre conștiință cum vorbește despre lege. Totuși, el nu neglijează acest element fundamental al vieții morale umane, care de altfel, în tratatul asupra virtuții cardinale a prudenței, îl prezintă într-o lumină pozitivă ca și conștiință formată, matură și majoră²².

În gândirea lui Origene, conștiința se naște ca interiorizarea din care înflorește întreaga activitate religioasă și morală, ca facultate a discernământului etic. O astfel de gândire se găsește și la Ieronim: *scintilla conscientiae* este prezentată ca parte supremă a omului, spiritul care îndreaptă și conduce rațiunea, izvor de judecată asupra binelui și a răului²³.

Sfântul Ambroziu, oprindu-se asupra aspectelor derivate din conștiință, spune că misiunea sa este aceea de a discerne meritul dreptului și al păcătosului, și un act intern al fiecărui om în parte, în așa fel încât să-și afirme judecata sa percepută de simțurile interne, pentru care omul este conștient de actele săvârșite.

²⁰ Cf. P. F. DELHAYE, *La conscieza morale del cristiano*, 54.

²¹ Cf. L. DI PINTO, *Seguire Gesù*, Ed. Paideia, Brescia 1973, 241.

²² Cf. A. GÜNTHÖR, *Chiamata e risposta, una nova teologia morale*, 385.

²³ Cf. A. VALSECCHI, *Conscienza*, 154.

Studii recente au descoperit caracteristicile și valoarea conștiinței: umilința și simplitatea, precum și respectul pentru mister. La sfântul Bernard, figura cea mai tipică a monahului medieval, conștiința umilă și purificată, devotă și supusă este locul unde se desfășoară dialogul intim al omului cu Dumnezeu²⁴.

Sfântul Alfons duce problema certitudinii conștiinței pe adevărata sa cale: aceea a judecății interioare prudente. Sfântul Augustin spune că nu ne poate conduce o conștiință oarecare, ci numai aceea iluminată de Scriptură, de credință și de Dumnezeu²⁵. Astfel, putem observa că tratatul asupra conștiinței este profund înrădăcinat în Sfânta Scriptură și în Tradiție. De asemenea el reprezintă un interes actual pentru om²⁶.

2.3. Actualitatea conștiinței în Catehismul Bisericii Catolice

Catehismul Bisericii Catolice, document important al Bisericii, promulgat la 11 octombrie 1992, cu ocazia aniversarului de 30 de ani de la deschiderea Conciliului al II-lea din Vatican, și în al XIV-lea an al pontificatului papei Ioan Paul al II-lea, rezervă articolul 6 din capitolul I, secțiunea I din partea a III-a, conștiinței morale în 27 de articole (1776-1802).

Omul are în realitate o lege scrisă de Dumnezeu înăuntrul inimii sale; Conștiința este nucleul cel mai secret și locul cel mai sfânt al omului unde el se întâlnește numai cu Dumnezeu a cărei voce răsună în intimitatea proprie.

„În adâncul conștiinței, omul descoperă o lege pe care nu și-o dă el însuși, dar căreia trebuie să i se supună și al cărei glas, chemându-l neîncetat să iubească și să facă binele și să evite răul, răsună la momentul potrivit în urechea inimii. (...) Conștiința este nucleul cel mai tainic și sanctuarul omului, unde omul se află singur cu Dumnezeu, al cărui glas

²⁴ Cf. B. SESE, *Viețile sfinților Augustin, Benedict, Bernard, Francisc de Assisi, Ioan al Crucii*, Ed. Humanitas, București 1996.

²⁵ Cf. A. VALSECCHI, *Conscienza*, 154-155.

²⁶ Cf. A. GÜNTHÖR, *Chiamata e risposta, una nova teologia morale*, 386.

îi răsună în străfunduri”²⁷.

Conștiința morală este gândirea rațională prin intermediul căreia persoana umană recunoaște calitățile morale a unui act concret pe care-l va împlini, îl împlinește sau a fost împlinit. În tot ceea ce face, omul trebuie să urmărească cu fidelitate tot ceea ce este drept și adevărat.

Prin intermediul procesului de conștiință omul simte și recunoaște poruncile legii divine și devine responsabil de actele săvârșite. Omul nu este forțat de nimeni, el are dreptul să acționeze în virtutea libertății sale pentru a lua personal decizii morale. Pentru aceasta conștiința cere să fie educată și formată la lumina moralei. Ființa umană trebuie întotdeauna să asculte judecățile drepte a propriei conștiințe.

Și concludă Catehismul când vorbește despre conștiința morală că lumina pașilor noștri este cuvântul lui Dumnezeu; cuvânt pe care-l putem asimila în credință și rugăciune, punându-l în practică. Tocmai în acest mod se formează conștiința morală²⁸.

²⁷ CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 16.

²⁸ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1776-1802.

3. Conștiința morală în societate

La baza conștiinței morale este Conciliul Ecumenic al II-lea din Vatican (GS), bazat pe învățătura Sfintei Scripturi, a Tradiției și a Sfinților Părinți. De asemenea, enciclica *Veritatis Splendor* are o mare importanță pentru înțelegerea conștiinței raportată legii. Ordinea socială și progresul ei trebuie să aibă în vedere întotdeauna binele persoanelor, de vreme ce ordinea lucrurilor trebuie să fie subordonată ordinii persoanelor și nu invers.

3.1 În Conciliul Vatican II

„În adâncul conștiinței, omul descoperă o lege pe care nu și-o dă el însuși, dar căreia trebuie să i se supună și al cărei glas, chemându-l neîncetat să iubească și să facă binele și să evite răul, răsună la momentul potrivit în urechea inimii”²⁹.

Persoana singură și conștiința sa, intră totdeauna în mod tot mai accentuat în sfera vizibilă a Conciliului, cum de altfel și în viziunea teocentrică a conștiinței, tipică Sfintei Scripturi. Este baza doctrinei cu privire la conștiință³⁰.

Prin conștiință se face cunoscută în mod minunat acea lege care își află împlinirea în iubirea față de Dumnezeu și de aproapele. Din fidelitatea față de conștiință, creștinii se unesc cu ceilalți oameni pentru a căuta adevărul și rezolvarea în adevăr a tuturor problemelor morale care apar în viața indivizilor precum și în relațiile sociale³¹.

Redactarea definitivă a textului a adus o contribuție mai puternică decât predestinarea conștiinței față de adevărul obiectiv, adăugând pentru mai bine de două ori termenul adevăr.

²⁹ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 16.

³⁰ Cf. P. A. ODDONE, *Teoria degli atti umani*, 393.

³¹ Cf. P. A. ODDONE, *Teoria degli atti umani*, 394; Cf. GS 16.

Conștiința poate și trebuie să-i unească pe oameni. Conciliul, în Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană, la numărul 16 vorbește simplu despre conștiința omului, nu numai despre conștiința creștinului. Conștiința, înainte de toate, este un fenomen uman universal care, pe lângă aceasta, în creștinul convins este modificată și perfecționată de viziunea credinței și a iubirii³².

Omul are dreptul de a acționa în conștiință și libertate, pentru a lua în mod personal deciziile morale și pentru a-și asuma responsabilitatea pentru actele săvârșite.

3.2. În enciclica *Veritatis Splendor*

Enciclica este o scrisoare a papei Ioan Paul al II-lea, dată la Roma la 6 august 1993, în sărbătoarea „Schimbării la Față a lui Isus”, în al XV-lea an al pontificatului său. Este un document care vorbește despre fundamentul moral al omului zilelor noastre, fără a știrbi cu nimic esența învățăturii sfântului Toma de Aquino, a sfântului Augustin, a Conciliului al II-lea din Vatican, acestea fiind fondate pe Sfânta Scriptură.

În capitolul al II-lea, partea a II-a, articolele 54-64 vorbesc despre conștiința morală; despre raportul care există între libertatea omului și legea lui Dumnezeu care își are sediul viu în inima persoanei. Aici are loc recunoașterea, acceptarea, deciderea săvârșirii actelor în deplină libertate atrăgând după sine responsabilitatea morală a acțiunii. Conștiința este deci unica martoră ce apără sau condamnă actul săvârșit.

Conștiința nu închide omul în spatele unei singurătăți de nedepășit, ci îl deschide chemării, vocii lui Dumnezeu. În aceasta constă întregul mister și demnitatea conștiinței morale: în a fi locul, spațiul sfânt în care Dumnezeu vorbește omului³³.

Această enciclică are o mare importanță pentru timpul nostru. Într-o societate pluralistă, ce devine din ce în ce mai mult o societate de conflict, în care se creează și se favorizează structura păcatului și nu este clar „ceea ce trebuie să fie conștiința

³² Cf. P. A. ODDONE, *Teoria degli atti umani*, 395.

³³ Cf. R. L. LUCAS (coord.), *Veritatis Splendor. Testo integrale e commento filosofico-teologico*, Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo 1994, 69-77.

morală a omului”, există pericolul ambiguității.

Toți folosesc același cuvânt, conștiință, dar conținutul termenului vine diferențiat în funcție de individ. Pentru cineva, conștiința se poate identifica cu instinctul, cu afectivitatea spontană, cu învingerea, cu orgoliul profesional. Pentru un altul, conștiința poate semnifica imposibilitatea de a fi umilit, de a deveni mai mare decât cel de lângă el. Nici unul dintre acestea nu reprezintă conștiința morală. Importanța enciclicei *Veritatis Splendor* este tocmai aceea că a dat semnificația adevărată a conștiinței, locul cel mai sfânt al omului unde se face simțită vocea lui Dumnezeu.

Conștiința ca „spațiu sfânt în care Dumnezeu vorbește omului” (VS 58) „pune omul în fața legii, devenind ea însăși testimonies pentru om: martoră a fidelității sau infidelității în legătură cu legea” (VS 57). În schimb, conștiința nu este numai martoră, ci descoperă chiar și modul cu care ea împlinește o astfel de funcție (VS 59). Acest mod determină raționamentul care acuză sau apără persoana în cauză. Cuvântul raționament pune în lumină caracterul propriu al conștiinței, acela de a fi „o judecată morală asupra omului și asupra actelor sale”.

Sfânta Scriptură, Tradiția și învățătura recentă a Bisericii confirmate de experiența, ne învață că „norma acțiunii poate și trebuie să fie numai conștiința dreaptă” care implică totul în cunoașterea, libertatea, alegerea, deciderea și responsabilitatea sa³⁴.

3.3. Binele comun

Din fidelitate față de conștiință, creștinii se unesc cu ceilalți oameni pentru a căuta adevărul și rezolvarea în adevăr a atâtor probleme morale care apar în viața indivizilor precum și în relațiile sociale. Cu cât prevalează conștiința dreaptă, cu atât persoanele și grupurile evită arbitrariul și caută să se conformeze normelor obiective ale moralității³⁵.

³⁴ Cf. R. L. LUCAS (coord.), *Veritatis Splendor. Testo integrale e commento filosofico-teologico*, 299-316.

³⁵ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr.

Conform unei prime și larg acceptate definiții, prin binele comun se înțelege „ansamblul condițiilor de viață socială care permit grupurilor și indivizilor să-și atingă mai deplin și mai ușor perfecțiunea”³⁶.

Din interdependența tot mai strânsă care se extinde treptat la lumea întreagă, decurge faptul că binele comun devine astăzi din ce în ce mai universal și, de aceea, implică drepturi și îndatoriri care privesc omenirea întreagă. Orice grup trebuie să țină seama de necesitățile și de aspirațiile legitime ale celorlalte grupuri, și, mai mult, de binele comun al întregii familii umane³⁷.

O societate care vrea să rămână conștient în slujba omului la toate nivelele își propune drept scop prioritar binele comun al tuturor oamenilor și al omului întreg. Persoana nu-și poate găsi împlinirea doar în sine însăși, și astfel, să neglijeze faptul că ea există „împreună cu” și „pentru” ceilalți³⁸.

Așadar, nu este numai o problemă de bine individual. Există și un „bine” care este – în același timp – al fiecăruia și al tuturor; un bine indivizibil, care se poate obține numai cu angajarea comună, pentru că în același timp transcende și realizează binele personal al fiecăruia. Așa cum explică sfântul papă Ioan al XXIII-lea, acest bine comun „se concretizează în ansamblul acelor condiții sociale care permit și favorizează în ființele umane dezvoltarea integrală a persoanei lor”³⁹.

16.

³⁶ Cf. PAUL AL VI-LEA, *Scrisoarea apostolică Octogesima adveniens*, Ed. Sapientia, Iași 2013, nr.46.

³⁷ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 26.

³⁸ Cf. CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU DREPTATE ȘI PACE, *Compendiu de doctrină socială a Bisericii*, trad.: Lucian Farcaș, Ed. Sapientia, Iași 2007, nr. 165.

³⁹ Cf. IOAN AL XXIII-LEA, *Mater et magistra Scrisoare enciclică despre cele mai recente probleme sociale studiate în lumina învățăturii creștine*, Ed. Sapientia, Iași 2013 nr. 65.

Binele comun cuprinde trei elemente esențiale: respectarea și promovarea drepturilor fundamentale ale persoanei; prosperitatea sau dezvoltarea bunurilor spirituale și temporale ale societății; pacea și securitatea grupului și a membrilor lui⁴⁰.

Binele comun îi obligă pe toți membrii societății: nu este scutit nimeni de a colabora, după posibilitățile proprii, la realizarea și dezvoltarea lui. Binele comun trebuie slujit încontinuu, nu după viziuni reduționiste, subordonate unor avantaje parțiale care s-ar putea obține de aici, ci în baza unei logici care tinde spre cea mai largă asumare a responsabilității. Binele comun este rezultatul celor mai înalte înclinații ale omului, dar este un bine greu de obținut, pentru că cere capacitatea și căutarea constantă a binelui celuilalt ca și cum ar fi propriul bine⁴¹.

Ordinea socială și progresul ei trebuie, așadar, să aibă în vedere întotdeauna binele persoanelor, de vreme ce ordinea lucrurilor trebuie să fie subordonată ordinii persoanelor și nu invers, după cum însuși Domnul o sugerează atunci când spune că “sâmbăta a fost făcută pentru om, și nu omul pentru sâmbătă”. Această ordine trebuie să se dezvolte neîncetat, să fie întemeiată pe adevăr, clădită în dreptate, însuflețită de iubire; ea trebuie să-și găsească un echilibru tot mai uman, în libertate. Pentru a realiza acestea, trebuie acționat pentru reînnoirea mentalităților și pentru profunde schimbări sociale⁴².

⁴⁰ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1925.

⁴¹ Cf. B. SORGE, *Introducere în doctrina socială a Bisericii*, trad.: Mihai Pătrașcu, Ed. Sapienia, Iași 2010, nr. 167.

⁴² Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, *Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 26.

CAPITOLUL II

Dreptatea

Marii filosofi greci, mai ales Platon și Aristotel, ne învață că edificiul moral este susținut de patru mari coloane, care corespund celor patru virtuți cardinale: prudența, dreptatea, tăria sufletească și cumpătarea. Dreptatea reglementează raporturile cu ceilalți. Dreptatea, mai puțin în sensul teologiei clasice, care în accepțiunea sa biblică bogată și dinamică (ebraică – *sedaqâ*, greacă – *dikaiosyne*) înseamnă căutare a voinței lui Dumnezeu și drum de perfecțiune (*teleiosis*).

1. Dreptatea în Sfânta Scriptură

Deja profețiile mesianice au descris timpul promis ca un regat bazat pe o solidă ordine legislativă și l-a prezentat pe Mesia ca fiind acela care „va proclama dreptatea tuturor popoarelor”, ca un rege însărcinat să proclame legea dreaptă și care înlătură orice îndoială. Această lege a noii alianțe va consta mai ales într-un principiu interior, revărsat în inimile oamenilor de Spiritul lui Iahve (Cf. *Is* 11, 9; 32, 1-4; *Ier* 23, 3-8; *Ez* 11, 19-20; 36, 25-28).

Interpretând în mod autentic simbolismul limbajului biblic în lumina Noului Testament și a Tradiției, Biserica învață că primii noștri părinți, Adam și Eva, au fost constituiți într-o stare de sfințenie și dreptate originară. Acest har al sfințeniei originare însemna o participare la viața divină⁴³.

⁴³ Cf. *Lumen gentium*, nr. 2.

1.1. Dreptatea în Vechiul Testament

Pe baza prezenței lui Dumnezeu în istoria lui Israel, profeții au confruntat poporul cu modul său efectiv de a trăi care era în contrast deplin cu „Legea” lui Dumnezeu (*Is* 1,10; 42,24; *Ier* 2,8; 6,19; *Ez* 22,26; *Os* 4,6; *Am* 2,4; *Sof* 3,4; *Zah* 7,12). Această regulă divină pentru conduita lui Israel conținea tot felul de norme și obișnuințe care proveneau din jurisdicția tribală și locală, din tradițiile familiare, din învățătura sacerdotală și din instruirea sapiențială. Predica morală a profeților pune accentul pe conceptul social de „dreptate” - mishpath, tsedaqah (*Is* 1,27; 5,7; 28,17; 58,2; *Ier* 5,1; 22,3; 33,15; *Ez* 18,5; *Os* 5,1; *Am* 5,7). Profeții au pus societatea izraelită în confruntare cu acest model uman și divin în toate aspectele: diferitele roluri în procesul legal de la rege la judecător și de la martor la acuzat (*Is* 59,1-15; *Ier* 5,26-31; 21,11-22,19; *Am* 5,7-17), corupția claselor conducătoare (*Ez* 34; *Os* 4; *Mal* 1,6-2,9), drepturile claselor sociale și ale indivizilor, în special ale marginalizaților (*Is* 58; *Ier* 34), crescânda despicătură economică între latifundiar și muncitorii agricoli săraciți (*Is* 5,8.12; *Am* 8; *Mih* 2), inconsecvența dintre slujirea culturală și comportamentul obișnuit (*Is* 1,1-20; *Ier* 7) și chiar degradarea moralității publice (*Is* 32,1-8; *Os* 11,9)⁴⁴.

Dreptatea este identificată în Vechiul Testament cu natura lui Dumnezeu (*Is* 30,18) și cu activitate a lui Dumnezeu (*Gen* 18,25; *Ps* 9,5). Prin profeți, Dumnezeu îl cheamă pe Israel și toate neamurile să se întoarcă spre El, Cel Unic: „Întoarceți-vă la mine și veți fi mântuiți, voi, toate marginile pământului, căci Eu sunt Dumnezeu și nu este altul... În fața mea se va pleca tot genunchiul, pe mine se va jura orice limbă, spunând: numai în Dumnezeu sunt dreptatea și tăria” (*Is* 45, 22-24)⁴⁵.

Revelația lui Dumnezeu pentru oameni mai ales în creație, în legământ, și prin porunci face referință la stabilirea dreptății în viața noastră (*Ier* 23, 6), dar și în lume

⁴⁴ Cf. COMISIA PONTIFICALĂ BIBLICĂ, *Biblia și morala. Rădăcinile biblice ale acțiunii creștine*, Ed. Sapientia, Iași 2013, 31.

⁴⁵ Cf. M. H. CROSBY, „justice” în *The new Dictionary of Catholic Spirituality*, Ed. The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota 1993, 578-583.

(Ps 119, 137-144). Știm prin Revelație că Adam primise sfințenia și dreptatea de la început nu numai pentru el, ci pentru întreaga natură umană⁴⁶.

Oamenii își îndeplinesc scopul lor pe pământ, acționând în conformitate cu poruncile lui Dumnezeu, astfel încât să imite natura și activitatea divină (Dt 16,20). Prin păcatul său, Adam, ca prim om, a pierdut sfințenia și dreptatea originară pe care le primise de la Dumnezeu nu numai pentru sine, ci pentru toți oamenii.⁴⁷ La fel Adam și Eva au transmis urmașilor lor firea omenească rănită de primul lor păcat, deci lipsită de sfințenia și dreptatea originară. Această lipsă se numește „păcat strămoșesc (originar)”⁴⁸.

Efortul lui Dumnezeu de a realiza dreptatea pe pământ, va fi finalizat în domnia mesianică a judecății universale. Această noțiune mai generalizată a dreptății include, de asemenea, și noțiunea juridică de drepturi și obligații; mai ales că acestea se referă la conducători și conduși, acuzatori și acuzați. Dreptatea va fi realizată pentru acuzat (Ps 35, 24-29; 40, 9-13), păcatul va fi pedepsit (Is 5, 13-16; 10,22), iar poporul asuprit al lui Dumnezeu va fi răscumpărat (Is 42, 6; 46,13; 62, 1-2). Astfel, se va realiza dreptatea lui Dumnezeu pe pământ (Ps 140, 12)⁴⁹.

Cele două cuvinte principale ebraic pentru "dreptate", *sedeq* și *sedaqa*, se referă la multitudinea dimensiunilor în ceea ce privește atât dreptatea divină și umană, precum și la justiție (Ex 09,27; Prov 10,25; Ps 18, 21-25). Ambele cuvinte, în ciuda nuanțelor, articulează diferite cerințe legate de relații interumane. Cunoașterea lui Dumnezeu implică dreptatea (Cf. Ier 22, 13-16). În manifestarea dreptății lui Dumnezeu, se adaugă noțiunea de îndurare și fidelitate testamentară (Gen 19,19; 20,13; 21,23; 24, 27-29; 32,10). Raspunsul uman la dreptatea lui Dumnezeu este acela de a respecta

⁴⁶ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 384.

⁴⁷ Cf. C. MOISA, „Dreptatea” în *Dicționar Biblic*, Vol. I, Ed. Stephanus, București 1995, 381-382.

⁴⁸ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 416-417.

⁴⁹ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 384.

voia Lui, într-un mod plăcut lui Dumnezeu (*Is* 5, 7)⁵⁰.

1.2. Dreptatea în Evanghelii

În Evanghelii, termenul grecesc "dikaiosyne" care indică dreptatea nu este niciodată folosit în evanghelia lui Marcu și este folosit doar o singură dată în Luca (1,75) și Ioan (16, 8). Prin dezvoltarea unor relații doar cu cei săraci, cuvântul este folosit de șapte ori în Evanghelia sa (*Mt* 03,15; 5,6; 10,20; 6,1-33; 21,32). Cu toate acestea, probabil pentru că destinatarii evangheliei lui Matei nu erau săraci, ci au fost chemați la o spiritualitate mai profundă (Cf. *Mt* 05,48; 19,21). Prima și ultima utilizare a termenului se referă la mesajul lui Ioan Botezătorul, care îl vede pe Isus ca împlinire a tuturor dreptăților (*Mt* 03,15) și proclamarea Evangheliei ca fiind una dintre dreptăți (*Mt* 21,32). Celelalte cinci utilizări ale "dikaiosyne" pot fi găsite în Predica lui Matei pe munte⁵¹.

Fericirile sunt în centrul predicii lui Isus. Proclamarea lor reia făgăduințele făcute poporului ales, începând de la Abraham. Ea le duce la desăvârșire, îndreptându-le nu numai spre simpla stăpânire a unui pământ, ci spre Împărăția cerurilor⁵².

Eliberându-i pe unii oameni de relele pământești, de foame, de nedreptate (Cf. *Lc* 19,8), de boală și de moarte, Isus a săvârșit semne mesianice; totuși, El nu a venit pentru a înlătura toate relele de pe acest pământ, ci pentru a-i elibera pe oameni de robia cea mai grea, aceea a păcatului, care îi împiedică în chemarea lor de fii ai lui Dumnezeu și care este cauza tuturor aservirilor omenești⁵³. Domnul s-a supus de bunăvoie Botezului Sfântului Ioan, rânduit pentru păcătoși, ca să „împlinească toată dreptatea” (*Mt* 3, 15)⁵⁴.

⁵⁰ Cf. M. H. CROSBY, „justice” în *The new Dictionary of Catholic Spirituality*, 581.

⁵¹ Cf. M. H. CROSBY, „justice” în *The new Dictionary of Catholic Spirituality*, 581.

⁵² *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1716.

⁵³ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 549.

⁵⁴ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr.

Deși exegeții au păreri diferite în ceea ce privește semnificația termenului, dându-i sens de cadou/dar și/sau responsabilitate, se poate spune că Mt 5, 6 și 6,33 par a fi orientate spre prima dimensiune a spiritualității: experiența darului dreptății oferit de Dumnezeu omului. Manifestarea acestei dreptăți în relațiile umane implică Legea (*Mt* 05,20), pomana, rugăciunea și postul (*Mt* 6,1), precum și promisiunea de persecuție (*Mt* 05,10)⁵⁵.

1.3. Dreptatea în Scrisorile Pauline

Până de curând, noțiunea de dikaiosyne la Sfântul Paul a suferit de o interpretare foarte colorată datorită Reformei; în special modul în care păcătoșii ar putea fi justificați de un Dumnezeu prin îndreptățire. Cu toate acestea, o mare parte din exegeza actuală a lui Paul a trecut de la înțelegerea termenului dikaiosyne, luat din preocupările intertestamentale și fariseice despre justificare pentru persoane, la noțiuni conținute în Vechiul Testament, în special profeții și literatura apocaliptică. În timp ce noțiunea de producere a roadelor dreptății este evidentă, noțiunea de dreptate și de a fi îndreptățiți înaintea lui Dumnezeu, nu este niciodată abandonată⁵⁶.

Pentru Paul, moartea și învierea lui Isus Cristos este manifestarea dreptății lucrării lui Dumnezeu într-o lume nedreaptă. Isus este doar cel care suferă inocent în mâinile oamenilor nedrepti, dar, în acest proces, îi cucerește (*Col* 2,15) și îi împacă cu dreptatea lui Dumnezeu (*2Cor* 5,21). Moartea și învierea lui Isus a dus la răscumpărare, eliberare, sfîntire, reconciliere, și justificarea oamenilor. Consecința este că justificarea eliberează oamenii de păcat, de lege, și de la moarte (*Rom* 6,8). Eliberarea de păcat, legea și rezultatul morții în libertate pentru o viață de har (*Rom* 6,15), pentru noua lege a iubirii care împlinește Legea (*Rom* 13,8; *Gal* 6,2), și pentru

1224.

⁵⁵ Cf. J. GREMILLION, *The Gospel of Peace and Justice: Catholic Social Teaching since Pope John*, Ed. Maryknoll, New York: Orbis 1976.

⁵⁶ Cf. B. HARING, *Free and Faithful in Christ: Moral Theology for Clergy and Laity*, Vol. II, Ed. Seabury, New York, 1978.

un nou mod de viață trăit sub puterea Duhului Sfânt care se manifestă în darurile Duhului (Cf. *Rom* 12,4-8). Trăind între timpul lui Isus și sfârșitul timpurilor, urmașii lui Cristos trebuie să trăiască ca și cum ar fi în noua realitate a domniei lui Dumnezeu. Cei îngropați în moartea lui Cristos și a aduși la viață în învierea Sa, prin botezul care abilitează urmașul lui Cristos să meargă într-o viață nouă (*Rom* 6,3-4), devin instrumente ale dreptății (*Rom* 6,13) și acte ale dreptății (*Rom* 6,18). Pentru Paul, cei care trăiesc drept în credință îndeplinesc Evanghelia (*Rom* 1,17)⁵⁷.

În Sfânta Scriptură, dreptatea face referință la lucrarea lui Dumnezeu în relațiile umane și modul în care oamenii fac referință la Dumnezeu, unul față de celălalt, și lumii în sine. Această constantă, care caracterizează cele două axe principale ale tuturor spiritualității: dimensiunea interioară, experiențială a justificării lui Dumnezeu în om, și expresia exterioară a acestei experiențe în promovarea dreptății în lume, ne aduce la luarea în considerare finală noțiunilor contemporane de dreptate⁵⁸.

⁵⁷ Cf. J. HAUGHEY, *The Faith That Does Justice: Examining the Christian Sources for Social Change*, Ed. Paulis, New York 1977, 68-112.

⁵⁸ Cf. M. H. CROSBY, „justice” în *The new Dictionary of Catholic Spirituality*, 581.

2. Dreptatea în magisteriul Bisericii

Teologia introduce dreptatea în rândul virtuților. Dreptatea socială nu poate fi obținută decât în respectarea demnității transcendente a omului⁵⁹.

2.1. În *Gaudium et spes*

De vreme ce toți oamenii, înzestrați cu suflet rațional și creați după chipul lui Dumnezeu, au aceeași natură și aceeași origine, și de vreme ce, răscumpărați de Cristos, se bucură de aceeași chemare și menire divină, egalitatea fundamentală dintre ei trebuie recunoscută tot mai mult.

Evident, nu toți oamenii stau pe aceeași treaptă, din pricina capacității fizice, care este variată, și a diversității puterii lor intelectuale și morale. Însă orice formă de discriminare în privința drepturilor fundamentale ale persoanei, fie pe plan social, fie cultural, fie că se bazează pe diferența de sex, rasă, culoare, condiție socială, limbă sau religie, trebuie depășită și eliminată, fiind contrară planului lui Dumnezeu.

Este, într-adevăr, deplorabil faptul că aceste drepturi fundamentale ale persoanei nu sunt încă respectate pe deplin pretutindeni. De pildă, atunci când femeii i se refuză posibilitatea de a-și alege liber soțul și de a îmbrățișa o anumită stare de viață sau de a avea acces la aceeași educație și cultură care i se recunoaște bărbatului.

Pe lângă aceasta, deși între oameni există diferențe legitime, demnitatea egală a persoanelor pretinde să se ajungă la condiții de viață drepte și mai umane. Căci inegalitățile economice și sociale prea mari între membrii sau între popoarele unicei familii umane scandalizează și se opun dreptății sociale, echității, demnității persoanei umane, precum și păcii sociale și internaționale.

Instituțiile umane, particulare sau publice, să caute să se pună în slujba demnității și scopului omului, luptând activ, în același timp, împotriva oricărei înrobiri, atât sociale cât și politice, și apărând drepturile fundamentale ale oamenilor sub orice regim politic. Mai mult, aceste instituții trebuie să se pună treptat de acord cu

⁵⁹ Cf. I. TAMAȘ, *Compendiu de drept canonic*, 14-15.

realitățile spirituale, cele mai înalte dintre toate, chiar dacă este nevoie de un timp destul de îndelungat pentru a ajunge la scopul dorit⁶⁰.

2.2. În Catehismul Bisericii Catolice

Societatea asigură dreptatea socială atunci când realizează condițiile care îngăduie asociațiilor și indivizilor să obțină ceea ce li se cuvine conform naturii și vocației lor. Dreptatea socială se află în legătură cu binele comun și cu exercitarea autorității. Dreptatea socială nu poate fi obținută decât în respectarea demnității transcendente a omului.

Apărarea și promovarea demnității persoanei umane ne-au fost încredințate de către Creator. Oamenii sunt datori și răspunzători față de ele în mod riguros în toate împrejurările istoriei⁶¹.

Respectul față de persoana umană trece prin respectarea principiului: „Fiecare trebuie să îl considere pe aproapele, fără nici o excepție, ca pe un «alt el însuși», ținând seama, în primul rând, de viața lui și de mijloacele necesare pentru a o trăi cu demnitate”⁶².

Creați după chipul Dumnezeuului unic, înzestrați cu toții cu suflet rațional, toți oamenii au aceeași natură și aceeași origine. Răscumpărați de jertfa lui Cristos, toți sunt chemați să participe la aceeași fericire divină: așadar toți se bucură de o demnitate egală.

Orice formă de discriminare în privința drepturilor fundamentale ale persoanei, fie pe plan social, fie cultural, fie că se bazează pe diferența de sex, rasă, culoare, condiție socială, limbă sau religie, trebuie să fie depășită și eliminată, fiind contrară planului lui

⁶⁰ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 29.

⁶¹ Cf. IOAN PAUL AL II-LEA, *Documente, Sollicitudo rei socialis*, Ed. Presa Bună, Iași 2013, nr. 47.

⁶² Cf. *Pacem in terris*, nr. 65.

Dumnezeu⁶³.

Omul nu dispune de toate cele necesare pentru dezvoltarea vieții sale trupești și spirituale. Are nevoie de ceilalți. Apar diferențe legate de vârstă, de capacitățile fizice, de aptitudinile intelectuale sau morale, de schimburile de care a putut beneficia fiecare, de distribuția bogățiilor. Principiul solidarității, enunțat și sub numele de „prietenie” sau de „caritate socială”, este o exigență directă a fraternității umane și creștine⁶⁴. Solidaritatea este o virtute eminentemente creștină. Ea înfăptuiește împărtășirea bunurilor spirituale și mai mult decât a celor materiale⁶⁵.

2.3. În Compendiu de doctrină socială a Bisericii

Dreptatea este o valoare care însoțește exercițiul corespondent al virtuții morale cardinale. Potrivit formulării clasice, ea este „virtutea morală care constă în voința neschimbătoare și fermă de a da lui Dumnezeu și aproapelui ceea ce li se cuvine”⁶⁶. Din punct de vedere subiectiv, dreptatea se exprimă într-o atitudine determinată de voința de a-l recunoaște pe celălalt ca persoană, în timp ce, din punct de vedere obiectiv, ea constituie criteriul determinant al moralității în domeniul inter-subiectiv social⁶⁷.

Magisteriul social cheamă la respectarea formelor clasice ale dreptății: dreptatea comutativă, dreptatea distributivă, dreptatea legală⁶⁸. O importanță mereu crescândă

⁶³ CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 29.

⁶⁴ Cf. IOAN PAUL AL II-LEA, Enciclica *Centesimus annus*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București 1993, nr. 10.

⁶⁵ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1928-1948.

⁶⁶ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1807.

⁶⁷ Cf. *Pacem in terris*, nr. 55.

⁶⁸ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr.

a dobândit dreptatea socială⁶⁹, care reprezintă o adevărată și proprie dezvoltare a dreptății generale, care reglementează raporturile sociale pe baza criteriului respectării legii. Exigența dreptății sociale este legată de problematica socială, care astăzi a căpătat o dimensiune mondială, și se referă la aspectele sociale, politice și economice și, înainte de toate, la dimensiunile structurale ale problemelor și ale soluționărilor acestora⁷⁰.

Dreptatea este importantă, în primul rând, în contextul actual, în care valoarea persoanei, a demnității sale și a drepturilor sale, dincolo de declarațiile de intenție, este amenințată serios de mult răspândita tendință de a recurge exclusiv la criteriile utilității și averii. Pe baza acestor criterii, chiar și dreptatea este privită în mod restrictiv, în timp ce dobândește o semnificație mai deplină și mai autentică în antropologia creștină. Dreptatea, în realitate, nu este o simplă convenție omenească, pentru că ceea ce este „drept” nu este determinat inițial de lege, ci de identitatea profundă a ființei umane⁷¹.

Adevărul deplin despre om permite depășirea unei viziuni contractuale a dreptății, care este o viziune limitată, și deschiderea și pentru dreptate a orizontului solidarității și iubirii. Singură, dreptatea nu este de ajuns. Ba chiar poate ajunge să se nege pe sine, dacă nu se deschide spre acea forță mai profundă care este iubirea. Alături de valoarea dreptății, învățătura socială o așază pe cea a solidarității ca fiind calea privilegiată a păcii. Dacă pacea este rodul dreptății, „astăzi s-ar putea spune, cu aceeași exactitate și aceeași forță de inspirație biblică (cf. Is 32,17; Iac 3,18): Opus solidaritatis pax – pacea este rod al solidarității”⁷². Căci țelul păcii, în realitate, va fi atins cu siguranță o dată cu realizarea dreptății sociale și internaționale, dar și prin practicarea acelor virtuți care promovează viața comună și care ne învață să trăim

2411.

⁶⁹ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1928-1942.

⁷⁰ Cf. *Laborem exercens*, nr. 2.

⁷¹ Cf. IOAN PAUL AL II-LEA, *Documente, Sollicitudo rei socialis*, Ed. Presa Bună, Iași 2013, nr. 40.

⁷² Cf. IOAN PAUL AL II-LEA, *Documente, Sollicitudo rei socialis*, Ed. Presa Bună, Iași 2013, nr. 39.

uniți, pentru ca împreună, dând și primind, să construim o societate nouă și o lume mai bună.

3. Finalitatea dreptății

Educarea conștiinței este o obligație pentru întreaga viață. Încă din primii ani, ea îl trezește pe copil la cunoașterea și practicarea legii interioare recunoscute de conștiința morală. O educație prudentă învață virtutea; ea apără sau vindecă de teamă, de egoism și de orgoliu, de resentimentele vinovăției și de atitudinile de complezență, născute din slăbiciune și din greșelile omenești. Educația conștiinței garantează libertatea și dă naștere la pacea inimii⁷³. De aceea este indispensabilă în trăirea dreptății adevărate.

3.1. Virtute morală

Virtuțile umane sunt atitudini ferme, dispoziții stabile, perfecțiuni devenite obișnuințe ale inteligenței și ale voinței, care ne orânduiesc faptele, ordonându-ne pasiunile și conducându-ne comportamentul după rațiune și credință. Ele dobândesc ușurință, stăpânire de sine și bucurie pentru a duce o viață bună din punct de vedere moral. Omul virtuos este acela care practică în mod liber binele. Virtuțile morale sunt dobândite în mod uman. Ele sunt fructele și germenii actelor morale bune; ele dispun toate capacitățile ființei umane pentru a intra în comuniune cu iubirea divină⁷⁴.

Virtuțile morale infuze sunt habitus-uri care dispun potențele omului să urmeze ce normele rațiunii luminate de credință în ceea ce ține de mijloacele care conduc la scopul supranatural. Nu-l au ca obiect imediat pe Dumnezeu ci binele onest; îndreaptă corect actele umane spre scopul ultim supranatural, și în aceasta se disting de corespunzătoarele virtuți dobândite⁷⁵.

Patru virtuți joacă un rol de pivot (lat. *cardo*). De aceea, se numesc „cardinale”:

⁷³ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1784.

⁷⁴ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1804.

⁷⁵ Cf. C. FODOR, *Cântare sfințeniei: manual de teologie spirituală*, 218-219.

toate celelalte se grupează în jurul lor. Acestea sunt: prudența, dreptatea, tăria și cumpătarea. „De iubește cineva dreptatea, ostenele înțelepciunii rodesc sfinte virtuți, căci ea îl învață cumpătarea și prudența, dreptatea și tăria” (*Înt* 8, 7)⁷⁶.

Virtuțile morale constituie un exercițiu concret de viață spirituală, întrucât reglementează contactele și relațiile cu tot ceea ce intră în drumul către perfecțiunea creștină, adică, mai concret, orice formă de activitate ce pleacă de la inteligența și de la voința omului. Ele, într-adevăr, privesc utilizarea corectă a mijloacelor care ne conduc către scop, determinând astfel comportamentul just al omului în diferitele situații ale vieții. În ordinea naturală, aceste virtuți se dobândesc prin exercițiu, în ordinea supranaturală sunt date de Dumnezeu. Virtuțile morale infuze le perfecționează pe cele naturale, întrucât le orientează spre un scop superior; oricum, în general, au același obiect și, deși sunt „semănate” în facultățile omului de însuși Dumnezeu, ele se dezvoltă în același mod ca și cele naturale, în măsura fi delității omului.

Dreptatea este virtutea morală ce constă în voința neschimbătoare și fermă de a da lui Dumnezeu și aproapelui ceea ce li se cuvine. Ne permite să trăim în bună armonie cu fiecare, respectând drepturile tuturor. Ea pune, așadar, voința într-o constantă și fermă determinare de a-i dăruia lui Dumnezeu și aproapelui ceea ce li se datorează. În mod mai general, ea folosește la armonizarea vieții cu percepția exactă a valorilor și la fundamentarea întregii existențe pe respectarea lor și aderarea la ele. Dreptatea față de Dumnezeu este numită „virtutea religiei”⁷⁷.

Față de oameni, ea dispune la respectarea drepturilor fiecăruia și la stabilirea în cadrul relațiilor dintre oameni a armoniei care promovează echitatea față de persoane și de binele comun. Omul drept, evocat adesea în Sfânta Scriptură, se distinge prin dreptatea constantă a gândurilor sale și prin corectitudinea comportamentului său față de aproapele. „Nici să nu-l părăsești pe cel sărac și nici de cel puternic să nu te sfiești,

⁷⁶ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1805.

⁷⁷ Cf. C. FODOR, *Cântare sfințeniei: manual de teologie spirituală*, 217-218.

ci cu dreptate să-l judeci pe aproapele tău” (*Lev 19, 15*). „Stăpânilor, dați slugilor voastre ce este drept și potrivit, știind că și voi aveți un Stăpân în cer” (*Col 4, 1*)⁷⁸.

3.2. Iubirea

Este clar că aici termenul „dreptate” trebuie luat în sensul său deplin de „sfințenie”, de „plinătate a vieții”, de perfecțiune, de posesie completă a darurilor lui Dumnezeu, în special, a carității.

Dreptatea singură nu este suficientă, ba chiar poate conduce la negarea și la eliminarea de noi înșine, dacă nu se permite acelei forțe mai profunde, care este iubirea, să plăsmuiască viața umană în diferitele sale dimensiuni. Egalitatea introdusă cu ajutorul dreptății se limitează însă la sfera bunurilor obiective și extrinseci, în vreme ce iubirea și milostivirea îi fac pe oameni să se întâlnească între ei în valoarea care este omul însuși, cu demnitatea care îi este proprie⁷⁹.

Respectarea dreptului și a regulilor este deja solidaritate, este deja caritate. Nu întâmplător, Paul al VI-lea a definit dreptatea ca „măsura minimă a carității”. Așadar angajarea pentru legalitate și lupta pentru dreptate reprezintă primul mod de a demonstra solidaritate și iubire față de cel care este asuprit. Ce sens ar avea a oferi cuiva propria solidaritate, în timp ce se refuză să i se recunoască ceea ce i se cuvine? Spun bine episcopii italieni că „iubirea autentică are în sine exigența dreptății” și a legalității și că ea, de aceea, „se traduce într-o apărare pasionată a drepturilor fiecăruia”⁸⁰.

Numai conștiința trăită a solidarității și iubirea reușesc să intuiască eventualele necesități noi ale omului și ale societății, încă de la apariția lor. Și nu este rar când

⁷⁸ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1807.

⁷⁹ Cf. IOAN PAUL AL II-LEA, Enciclice, *Dives in misericordia*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București 2008, nr. 14.

⁸⁰ PAUL AL VI-LEA, *Discurs către campesinos (Bogota, 23 august 1968)*, în: *L'Osservatore Romano* (25 august 1968), 3.

solidaritatea anticipă și stimulează drumul dreptului, în sine mai lent. De mai multe ori au devenit lege de stat și au fost recunoscute ca drepturi unele necesități noi, pe care solidaritatea le-a intuit și apărât încă de la apariția lor, atunci când legea încă le cataloga tendințe subversive. Caritatea știe să găsească și să dea răspuns la necesitățile mereu noi pe care le aduce evoluția rapidă a societății. Cu această lucrare prevăzătoare și profetică a sa, caritatea se angajează – fie solicitând conștiințele, fie folosindu-se de instrumentele politice și instituționale destinate pentru asta – să facă în așa fel încât necesitățile, atunci când sunt autentice și când materia și situația permit asta, să fie recunoscute ca drepturi și să fie tutelate de organizarea socială.

De aceea, „iubirea – caritas – va fi întotdeauna necesară, chiar și în societatea cea mai dreaptă. Nu există nici un fel de ordine dreaptă a statului care să zădărnicească slujirea iubirii. Acela care vrea să se elibereze de iubire să se pregătească să se elibereze de omul ca atare [...]. Nu avem nevoie de un stat care guvernează și domină totul, ci, dimpotrivă, de un stat care recunoaște generos și care susține, pe linia principiului subsidiarității, inițiativele care apar în cadrul diferitelor grupuri sociale și care asociază spontaneitatea și apropierea de oamenii nevoiași”⁸¹.

3.3. *Pacea*

Pacea se constituie și, de fapt, există atunci când fiecare lucru este la locul cuvenit și când se stabilește un raport ordonat și armonios între realitățile care fac parte dintr-o anumită lume. Ea se stabilește prin înțelepciunea ordinatorie și se păzește în iubire, având ca pilăstri dreptatea, adevărul și libertatea⁸². Pacea indică o ordine dreaptă durabilă și sigură.

Mai mult decât absența războiului, a conflictului armat, pacea înseamnă o viață umană trăină în plinătatea ei. Aceasta cuprinde adevărul, libertatea, dreptatea, iar când este trăită în toate aceste dimensiuni, atunci ea se concretizează și prin absența războiului. Starea de pace în doctrina socială catolică cuprinde și solidaritatea umană,

⁸¹ Cf. BENEDICT AL XVI-LEA, *Documente, Deus caritas est*, Ed. Presa Bună, Iași 2006, nr. 28.

⁸² Cf. C. FODOR, *Cântare sfințeniei: manual de teologie spirituală*, 511.

unitatea oamenilor, drepturile omului și datoriile lui, demnitatea și importanța persoanelor, a popoarelor și culturilor lor. Pacea este esențială pentru buna funcționare a oricărei societăți și este foarte importantă astăzi, când asistăm la multe tensiuni, unele chiar de natură religioasă. Pacea înseamnă respectarea tradițiilor religioase și culturale ale oricărui popor; înseamnă cooperare națională și internațională, acceptarea celorlalți, în pofida multiplelor deosebiri care ne caracterizează. Înțeleasă și acceptată în acest mod, pacea reprezintă climatul absolut necesar pentru o conviețuire bună a tuturor popoarelor. Bazați pe Principele Păcii, Cristos, creștinii trebuie să fie făuritori ai păcii, care izvorând din inimile și gândurile lor, să ajute noile generații în construirea unui autentic spirit de pace și a unei culturi a păcii⁸³.

Pacea nu se poate obține pe pământ fără ocrotirea binelui persoanelor, fără comunicarea liberă între ființele umane, fără respectul față de demnitatea persoanelor și a popoarelor, fără practicarea asiduă a fraternității. Ea este „liniștea ordinii”. Ea este lucrarea dreptății și efectul iubirii⁸⁴.

Nu este rolul Păstorilor Bisericii să intervină direct în acțiunea politică și în organizarea vieții sociale. Această sarcină face parte din vocația credincioșilor laici, acționând din propria lor inițiativă împreună cu concetățenii lor. Acțiunea socială poate să implice o pluralitate de căi concrete; ea însă trebuie întotdeauna să fie în vederea binelui comun și conformă mesajului evanghelic și învățaturii Bisericii. Este rolul credincioșilor laici „să însuflețească realitățile temporale cu spirit creștin și să se comporte în cadrul lor ca făcători de pace și de dreptate”⁸⁵.

⁸³ Cf. E. DUMEA, *Doctrina socială catolică în lumea contemporană*, Ed. Sapienția, Iași 2015, 12-13.

⁸⁴ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 78.

⁸⁵ Cf. IOAN PAUL AL II-LEA, *Documente, Sollicitudo rei socialis*, Ed. Presa Bună, Iași 2013, nr. 47.

CAPITOLUL III

Comunicarea

1. Ce este comunicarea?

Acest prim punct va încerca să clarifice termenul de comunicare. Pentru a face aceasta este nevoie să fie definit mai întâi termenul de comunicare

Comunicarea este primul instrument spiritual al omului în procesul socializării sale. Comunicarea a fost definită ca o formă particulară a relației de schimb între două sau mai multe persoane, între două sau mai multe grupuri care are ca elemente esențiale relația dintre indivizi sau dintre grupuri, schimbul, transmiterea și receptarea de semnificații, modificarea voită sau nu a comportamentului celor angajați⁸⁶.

Comunicarea umană se ocupă de sensul informației verbale, prezentată în forma orală sau scrisă și de cel al informației non verbale, reprezentată de paralimbaj, mișcărilor corpului și folosirea spațiului⁸⁷.

Noțiunile de limbaj, limbă, comunicare au mai multe sensuri, fiind considerate polisemantice. Aceasta se datorează faptului că fiecare noțiune prezentă este foarte complexă, dar și faptului că fiecare din aceste noțiuni (comunicare, limbă, limbaj) sunt studiate de mai multe discipline științifice (lingvistica, psihologia, sociologia, semiotica), care aduc propriile lor perspective de abordare, nu întotdeauna identice sau măcar complementare.

⁸⁶ Cf. E. PACE, *La comunicazione invisibile*, Ed. San Paolo, Torino 2013, pp. 74-89.

⁸⁷ Cf. E. V. DARIO, *La musa impara a digitare*, Lateran University Press, Citta del Vaticano 2009, pp. 29-50.

1.1. Niveluri în comunicare

În comunicare se găsesc 5 niveluri, și anume: comunicarea intrapersonala, comunicarea interpersonală, comunicarea de grup, comunicarea de masa, comunicarea publică sau mediatică.

Comunicarea intrapersonala este comunicarea în și către sine. Această comunicare este un real proces de comunicare, chiar dacă emițătorul și receptorul este același, iar codificarea și decodificarea mesajelor nu este absolut necesară⁸⁸.

Comunicarea interpersonală este cea mai importanta forma de comunicare și cel mai des folosită. Ea este baza existenței sociale a omului, și nu poate fi evitată- Viața de familie, relațiile cu prietenii, activitatea profesionala, toate depind de această calitate. Comunicarea interpersonală se referă la comunicarea față în față. Este un tip de comunicare important în relațiile inter-personale, în stabilirea de relații, legături,etc⁸⁹.

Comunicarea de grup este tot un tip de comunicare, dar care se derulează în colectivități umane restrânse și permite schimburi de idei și emoții, discuții, rezolvări de probleme, aplanare de conflicte, etc.

Valența în comunicare reprezintă numărul de persoane cu care un individ poate comunica (la receptare sau la emiterie). Dintr-o perspectivă informațională, grupurile sunt de două tipuri: grup egalitar și grup ierarhizat. Într-un grup, ierarhia se stabilește pe baza bilanțului informațional al fiecărui individ, bilanțul fiind diferența dintre influențele pe care le primește individul și cele pe care le exercită acesta. Când bilanțul este egal pentru toți membrii grupului, grupul este egalitar, iar daca bilanțul este diferit, grupul este ierarhizat⁹⁰.

Comunicarea de masa presupune un producător instituționalizat de mesaje scrise,

⁸⁸ Cf. A. BELSEY, *Ethical Issues in Journalism and the Media*, Ed. Routledge, Londra 1992, pp. 1-14.

⁸⁹ Cf. D. ZECA-BUZURA, *La taclale cu idolii*, Ed. Polirom, București 2015, pp. 17-29.

⁹⁰ Cf. M. DI IANNI, *La verita nel comunicare*, Ed. Vivere In, Roma 2001, pp. 19-32.

vorbite, vizuale sau audiovizuale, care se adresează unui public variat și numeros. Acest tip de comunicare nu beneficiază de un feedback eficient.

Comunicarea publică sau mediatică este o formă specializată a comunicării interumane care are rădăcinile în retorica antică. Trăsătura esențială a comunicării publice este aceea de a acționa la nivelul reprezentărilor sociale și de a permite o rapidă modificare a discursurilor publice; ea diferă în mod esențial de alte tipuri de comunicare prin finalitatea sa⁹¹.

1.2. Canale în comunicare

În ceea ce privește comunicarea, Canalul reprezintă mijlocul fizic de transmitere a mesajului, numit și "drumul" ipotetic sau "calea" urmata de mesaj⁹².

În comunicare se folosesc următoarele canale:

- Canale tehnologice: telefoane, casetofoane, computere, video, pager, radio
- Canale scrise: scrisori, rapoarte, afișiere, memo-uri, formulare, cărți, reviste, ziare;
- Canale față-n față: conversații, interviuri, întâlniri, prezentări, cursuri, lecturi.

Mediul comunicării este Mijlocul tehnic sau fizic care transformă mesajul în semnal. Mediul în comunicare poate fi oral sau scris, în funcție de modalitatea de comunicare pe care o folosim; când vorbim-ascultăm-observăm, comunicăm în mediul oral, când scriem-citim, folosim comunicarea în mediul scris⁹³.

În cazul unei comunicări, răspunsul receptorului la mesajul transmis ne demonstrează dacă acesta a fost bine înțeles, dacă s-a făcut comunicarea corect.

⁹¹ Cf. CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Educare alla vita buona del Vangelo*, Ed. Paoline, Milano 2010, pp. 49-54.

⁹² Cf. D. RUȘTI, *Presa culturală: Specii, tehnici compoziționale și de redactare*, Ed. Fundației PRO, București 2002, pp. 7-31.

⁹³ Cf. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Instruzione circa alcuni aspetti dell'uso degli strumenti di comunicazione sociale nella promozione della dottrina della fede*, Libreria Editrice Vaticano, Citta del Vaticano 2009, pp. 29-35.

Reacția respectiva se numește feedback și încheie cercul comunicării deoarece receptorul, la rândul său, codifica o informație și o comunica transmițătorului. Putem deci considera ca în procesul comunicării rolurile se schimbă mereu: receptorul devine transmițător și invers⁹⁴.

În comunicarea paralingvistica, studiile de specialitate disting patru canale principale: expresia feței, contactul vizual, limbajul corpului, distanța fizică

Primul canal în comunicarea paralingvistică este expresia feței, și s-a demonstrat că expresiile faciale traduc fidel stările sufletești. Există șase emoții de baza: fericirea (bucuria), tristețea (supărarea), surpriza, frica (îngrijorarea), dezgustul și furia.

Al doilea canal în comunicarea paralingvistică, reprezentat de contactul vizual este un canal relevant pentru cunoașterea celuilalt și interpretarea gândurilor, afectelor și intențiilor, acesta reflectă în mod pregnant universul intim. Avem două ipostaze ale contactului vizual. Prima se referă la evitarea privirii în ochii celuilalt: uitarea în alta parte, care trădează lipsa de interes sau dezaprobare, dispreț; lăsarea ochilor în jos este semn al vinovăției. Privirea prelungită în ochii altcuiva are tot două sensuri: primul poate fi iubire, prețuire, stima, atracție, sau privirea fixă poate exprima furie, mânie, intenții agresive.

Al treilea canal în comunicarea paralingvistică este limbajul trupului care se referă la mișcările și configurațiile anumitor părți ale corpului precum: frecarea mâinilor, răsucirea parului, datul din picior, toate constituie semnale ale unei stări de agitație, indecizie. Postura corporală, luată ca întreg, reprezintă stări interioare de moment, dar vorbește și despre moduri de gândire și reacții mai stabile.

Al patrulea canal în comunicarea paralingvistică se referă la distanța publică. Aceasta indică distanța pe care în orice împrejurare, oamenii încearcă să o mențină față de semenii lor⁹⁵.

⁹⁴ Cf. C.M. MARTINI, *IL lembo del Mantello*, Milano 31 iuglio 1991, pp. 1-7.

⁹⁵ Cf. V. SPAGNOLO, *Vivere le relazioni*, Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano) 2013, pp. 30-51.

1.3. Comunicarea de masă

Viața omului contemporan se caracterizează, printre altele, prin bombardamentul informațional zilnic la care el este supus. Prin cantitatea, frecvența și simplitatea lor, mesajele mass-media ne-au devenit tot atât de familiare ca și hrana, lucrurile din locuință, sau prietenii⁹⁶. Reversul acestui flux continuu de imagini, sunete și semne funcționează un sistem socio-profesional a cărui complexitate și anvergură sunt nebănuite publicului larg și care este cu atât mai subtil cu cât vizibilitatea produselor sale dă iluzia transparenței. Inaugurat în secolul al XV-lea, prin apariția tiparului, acest sistem a cunoscut o dezvoltare reală în secolul al XIX-lea, pentru ca în ultimul veac al mileniului actual să aibă un caracter realmente exploziv, adevăratele sale resurse fiind evidențiate abia în ultimii 50 de ani, odată cu generalizarea audio-vizualului. Pentru a-i înțelege mecanismele și legitățile care-l guvernează, numeroase științe “clasice”, între care economia, lingvistica, psihologia, sociologia, istoria și antropologia culturală, cu ramurile lor moderne cum sunt marketingul, semiotica, psiho-sociologia, imagologia, etnografia cotidianului etc., și-au conjugat eforturile realizând o sinteză care, la capătul unui secol de evoluție, a conturat un câmp teoretic nou: acela al științelor comunicării de masă. În prezent, este un adevăr larg recunoscut că, acestea și-au câștigat o poziție bine definită și au dobândit un prestigiu inatacabil în ansamblul științelor sociale⁹⁷.

Științe noi și mobile precum cele ale comunicării de masă sunt caracterizate printr-un ritm aparte, rapid și incitant, pentru că ele se dezvoltă simultan cu evoluția sistemului mass-media (generalizarea comunicării prin Internet, jocurile video interactive etc.) și cu sporirea rafinamentului metodelor de cercetare, ceea ce va declanșa fără îndoială și schimbări spectaculoase de paradigme teoretice⁹⁸.

Totodată, este evident faptul că acest proces, prin mai slaba lui vizibilitate pentru publicul larg (cercetările și rezultatele lor circulă mai ales în mediile științifice și

⁹⁶ Cf. N.G. GAITANO, *Famiglia e Media*, Ed. EDUSC, Roma 2008, pp 59-75.

⁹⁷ Cf. C.M. MARTINI, *Effata/Apriti*, Milano 1990, pp 1-24.

⁹⁸ Cf. A. MOMOC, *Comunicarea 2.0*, Ed. Adenium, Iași 2014, pp. 26-36.

universitare), se situează în “contratimp” în raport cu accesibilitatea și prezența mass-media. Se poate concluziona, în acest context, că, universul comunicării de masă, permanent prezent și evident prin el însuși, umbrește cercetările ce i s-au consacrat, dând impresia că tot ceea ce se întâmplă în acest univers este simplu, natural, de la sine înțeles și că nu mai este nevoie nici de studii, nici de teorii, nici de concepte pentru a vorbi despre, sau pentru a comenta ceea ce se întâmplă în această lume a mass-media. Poate părea neverosimil, dar o astfel de perspectivă nu este decât o iluzie păgubitoare⁹⁹.

Într-un sistem atât de amplu și de complex cum este cel al comunicării de masă (care pune în mișcare importante resurse financiare, umane și materiale, de rezultatele cărora beneficiază milioane de oameni, modelând prin efectele pe care le produce gândirea și comportamentul unor importante colectivități umane, care ocupă o poziție vitală în angrenajul politic al oricărei societăți contemporane ș.a.m.d.) nimic nu mai poate fi simplu și de la sine înțeles. În aceste condiții, se poate aprecia, fără teama de a greși, că mass-media a devenit un fel de centru gravitațional în raport cu care își definesc poziția celelalte segmente ale societății – sistemul economic, sistemul politic, sistemul cultural, sistemul ideologic, cel al cercetărilor științifice și, alături de toate acestea, viața noastră cotidiană. Este evidentă deci nevoia eliminării ambiguităților și confuziilor, a realizării unei înțelegeri științifice a acestei problematice, a depășirii iluziei competenței și chiar a profunzimii în acest domeniu¹⁰⁰.

⁹⁹ Cf. C.I. MICACI, *Educația și alfabetizarea media*, Ed. Galaxia Gutemberg, Târgu-Lăpuș 2011, pp 24-47.

¹⁰⁰ Cf. C. PALAZZINI, *Dalla fiaba alla TV*, Lateran University Press, Citta del Vaticano 2004, pp. 13-23.

2. Comunicarea în Catehismul Bisericii Catolice

Cel de-al doilea punct va aprofunda comunicarea din punctul de vedere al Catehismului Bisericii Catolice, având în vedere întâi o viziune a comunicării în teologie, a modului de folosire a mijloacelor de comunicare socială în Biserică și nu numai, iar în cele din urmă, ne vom opri asupra modului de a vedea Catehismul Bisericii Catolice o comunicare dreaptă.

2.1. Comunicarea și Biserica

Nu putem vorbi de comunicare în Biserică fără a face referință la comuniunea prin excelență: misterul Sfintei Treimi. Comunicarea de sine făcută de Tatăl prin Cuvântul său în Duhul Sfânt rămâne prezentă și lucrătoare în Biserică: „Dumnezeu, care a vorbit odinioară, vorbește fără întrerupere cu Mireasa Fiului său iubit, iar Duhul Sfânt, prin care glasul viu al Evangheliei răsună în Biserică și, prin ea, în lume, îi călăuzește pe credincioși la tot adevărul și face să locuiască în ei cu îmbelșugare cuvântul lui Cristos”¹⁰¹.

În ziua Rusaliilor, prin revărsarea Duhului Sfânt, Biserica a apărut în lume¹⁰². Darul Duhului inaugurează un timp nou în „împărtășirea misterului”: timpul Bisericii, în care Cristos își manifestă, își face prezentă și își transmite lucrarea de mântuire prin liturgia Bisericii sale, „până când va veni” (1 Cor 11, 26). În acest timp al Bisericii, Cristos trăiește și acționează în Biserică sa și împreună cu ea într-un mod nou, propriu acestui timp nou. Acționează prin sacramente; acest lucru e numit de Tradiția comună a Răsăritului și a Apusului „economia sacramentală”; ea constă în comunicarea (sau „împărtășirea”) roadelor misterului pascal al lui Cristos în celebrarea liturgiei „sacramentale” a Bisericii.

¹⁰¹ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția dogmatică despre Revelația Divină, Dei Verbum, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, 8.

¹⁰² Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, *Sacrossanctum Concilium*, nr. 6; Lumen Gentium, 2.

„Deoarece toți credincioșii formează un singur trup, bunul unora este împărtășit celorlalți. (...) Trebuie așadar să credem că există o comuniune de bunuri în Biserică. Dar membrul cel mai important este Cristos, pentru că e Capul. (...) Astfel, bunul lui Cristos este comunicat tuturor mădularelor și această comunicare se face prin sacramentele Bisericii”¹⁰³. „După cum această Biserică este cârmuită de unul și același Duh, toate bunurile pe care ea le-a primit devin în mod necesar un fond comun”¹⁰⁴.

Bisericile orientale, care nu se află în comuniune deplină cu Biserica catolică, celebrează Euharistia cu mare dragoste. „Aceste Biserici, deși despărțite, au sacramente adevărate și, mai ales, în puterea succesiunii apostolice, au Preoția și Euharistia, prin care rămân foarte strâns unite cu noi”¹⁰⁵. „O anumită comunicare în cele sfinte”, și deci în Euharistie, „este nu numai posibilă, ci chiar de dorit, atunci când există împrejurări favorabile, și cu aprobarea autorității bisericești”¹⁰⁶.

„Pentru a îndeplini o operă atât de mare” – împărtășirea, comunicarea lucrării sale de mântuire –, „Cristos este mereu prezent în Biserica sa, mai ales în acțiunile liturgice. E prezent în jertfa Sfintei Liturghii, atât în persoana preotului, «oferindu-se acum prin slujirea acestuia, El, care s-a oferit odinioară pe Cruce», cât, mai ales, sub speciile euharistice. El e prezent în sacramente prin puterea sa, așa încât, atunci când cineva botează, Cristos însuși este cel care botează. E prezent în cuvântul său, căci El este cel care vorbește când se citește în biserică Sfânta Scriptură. În sfârșit, este prezent atunci când Biserica se roagă și aduce laude, El, care a făgăduit: «Unde sunt doi sau trei adunați în numele meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor» (Mt 18, 20)”¹⁰⁷.

¹⁰³ Sf. Toma Aq., Symb. 10.

¹⁰⁴ CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Decretul privind mijloacele de comunicare socială *Inter mirifica*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 10.

¹⁰⁵ CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Decret despre ecumenism, *Unitatis redintegratio*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, 15 - 22.

¹⁰⁶ Cf. CODUL DE DREPT CANONIC, II, Ed. Sapientia, Iași 2012, can. 844, §3

¹⁰⁷ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, *Sacrossanctum Concilium*, nr. 7.

„Unirea dintre cei aflați pe cale și frații care au adormit în pacea lui Cristos nu se întrerupe în nici un fel, ci, dimpotrivă, după credința statornică a Bisericii, este întărită prin comunicarea bunurilor spirituale”¹⁰⁸.

2.2. Folosirea mijloacelor de comunicare socială

În sânul societății moderne, mijloacele de comunicare socială au un rol major în informație, în promovarea culturală și în formație. Acest rol crește pe măsura progreselor tehnice, a amploarei și diversității știrilor transmise, a influenței exercitate asupra opiniei publice.

Informația prin mass-media este în slujba binelui comun¹⁰⁹. Societatea are dreptul la o informație întemeiată pe adevăr, pe libertate, pe dreptate și solidaritate:

Buna exercitare a acestui drept cere ca, în ceea ce privește obiectul, comunicarea să fie mereu adevărată și completă, ținând seama de dreptate și caritate. Iar în ceea ce privește modalitatea ei, să fie cinstită și adecvată, adică să respecte cu sfințenie, în dobândirea și difuzarea știrilor, legile morale, precum și drepturile legitime și demnitatea omului¹¹⁰.

„E necesar ca toți membrii societății să-și împlinească și în acest domeniu îndatoririle de dreptate și caritate, străduindu-se astfel și cu ajutorul mijloacelor de comunicare socială să contribuie la formarea și la răspândirea unor opinii publice sănătoase”¹¹¹. Solidaritatea apare ca o consecință a unei comunicări adevărate și drepte și a liberei circulații a ideilor, care favorizează cunoașterea și respectarea celorlalți.

Mijloacele de comunicare socială (îndeosebi mass-media) pot da naștere unei anumite pasivități la cei care le recepționează, făcând din ei consumatori prea puțin

¹⁰⁸ CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția dogmatică despre Biserică *Lumen gentium*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 49.

¹⁰⁹ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Decretul privind mijloacele de comunicare socială *Inter mirifica*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 11.

¹¹⁰ Decretul privind mijloacele de comunicare socială *Inter mirifica* 5.

¹¹¹ Decretul privind mijloacele de comunicare socială *Inter mirifica* 8.

vigilenți de mesaje sau de spectacole. Beneficiarii își vor impune moderație și disciplină față de mass-media. Se vor strădui să-și formeze o conștiință luminată și dreaptă pentru a rezista mai ușor la influențele mai puțin oneste.

Pe însuși temeiul îndatoririi lor profesionale, responsabilii presei au obligația ca, în difuzarea informației, să slujească adevărul și să nu vatăme iubirea. Se vor strădui să respecte cu egală grijă natura faptelor și limitele judecății critice asupra persoanelor. Trebuie să evite să cadă în defăimare.

„Îndatoriri deosebite revin, în această materie, *autorităților civile* în vederea binelui comun, pe care aceste mijloace trebuie să-l slujească. Aceeași autoritate trebuie să apere și să protejeze adevărata și dreapta libertate de informare”¹¹². Promulgând legi și veghind la aplicarea lor, puterile publice vor avea grijă „ca nu cumva reaua folosire a mijloacelor de comunicare socială să cauzeze prejudicii grave moralității publice și progresului societății”¹¹³. Vor sancționa încălcarea drepturilor oricărui om la reputație și la secretul vieții private. Vor da la timp și corect informațiile ce privesc binele general sau răspund la neliniștile întemeiate ale populației. Nimic nu poate justifica recurgerea la informații false pentru a manipula opinia publică prin mijloace de comunicare socială. Nu se va atenta cu astfel de intervenții la libertatea indivizilor și a grupurilor.

Morala denunță plaga statelor totalitare, care falsifică în mod sistematic adevărul, exercită prin mass-media o dominație politică asupra opiniei publice, îi manipulează pe acuzații și pe martorii din procesele publice și își închipuie că își consolidează tirania sufocând sau reprimând tot ceea ce consideră „delicte de opinie”.

Puritatea creștină cere o *purificare a climatului social*. Ea pretinde de la mijloacele de comunicare socială o informație care să fie atentă la respect și la moderație. Puritatea inimii eliberează de erotismul difuz și îndepărtează de spectacolele ce favorizează exhibiționismul și iluzia.

¹¹² CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Decretul privind mijloacele de comunicare socială *Inter mirifica*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 12.

¹¹³ Decretul privind mijloacele de comunicare socială *Inter mirifica*, nr. 12.

2.3. Comunicarea dreaptă

Respectarea și dezvoltarea vieții umane au nevoie de *pace*. Pacea nu e simpla absență a războiului și nu se limitează la asigurarea echilibrului dintre forțele adverse. Pacea nu se poate obține pe pământ fără ocrotirea binelui persoanelor, fără **comunicarea** liberă între ființele umane, fără respectul față de demnitatea persoanelor și a popoarelor, fără practicarea asiduă a fraternității. Ea este „liniștea ordinii”. Ea este lucrarea dreptății (cf. Is 32, 17) și efectul iubirii¹¹⁴.

Dreptul la comunicarea adevărului nu este necondiționat. Fiecare trebuie să-și conformeze viața cu porunca evanghelică a iubirii frățești. Aceasta cere, în situațiile concrete, să se aprecieze dacă se cuvine sau nu să se dezvăluie adevărul celui care îl cere.

Caritatea și respectul față de adevăr trebuie să dicteze răspunsul la orice *cerere de informație sau de comunicare*. Binele și securitatea altuia, respectarea vieții private, binele comun sunt motive suficiente pentru a păstra sub tăcere ceea ce nu trebuie să fie cunoscut sau pentru a folosi un limbaj discret. Datoria de a evita scandalul pretinde adesea o strictă discreție. Nimeni nu e obligat să dezvăluie adevărul cui nu are dreptul de a-l cunoaște (Cf. Sir 27, 16; Prov 25, 9-10)¹¹⁵.

Fiecare trebuie să păstreze o dreaptă rezervă referitor la viața privată a persoanelor. Cei răspunzători cu comunicarea trebuie să păstreze o justă proporție între exigențele binelui comun și respectul față de drepturile particulare. Amestecul informației în viața privată a persoanelor angajate într-o activitate politică sau publică este condamnat în măsura în care le lezează intimitatea și libertatea¹¹⁶.

¹¹⁴ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 78, §§ 1-2.

¹¹⁵Cf. G.MAZZA, *Bibbia e comunicazione*, Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano) 2008, pp 36-48

¹¹⁶Cf. STAGLIANO A., *Vangelo e comunicazione*, Centro editoriale dehoniano, Bologna 2001, pp 15-28.

3. Roadele posibile ca rezultat al unei comunicări drepte

Cel de-al treilea punct din capitolul Comunicarea, face trecerea spre cel de-al treilea capitol analizând câteva roade posibile ca rezultat al unei comunicări drepte, plecând de la ordinea care există în creație, în rațiune și în conștiință, oprindu-ne apoi asupra libertății omului de a face binele în urma respectării comunicării drepte, iar în cele din urmă respectarea în demnitate a tuturor persoanelor.

3.1. Ordinea

Omul poate experimenta diferite fenomene care nu se produc fără rânduială, ci se desfășoară într-o anumită ordine, ca și o înlănțuire de cauză și efecte. Rațiunea găsește expresia legilor care stau la baza acestor fenomene, și astfel vorbim despre legile naturii și ordinea care există în Univers. Se vorbește îndeosebi despre o întreită ordine a fenomenelor din lume și anume: ordinea fizică, ordinea logică și ordinea morală¹¹⁷.

Fenomenele naturii ce se produc sistematic cum ar fi: regularitatea succesiunii zilelor cu a nopților cauzate de rotirea pământului în jurul axei sale sau ciclul de viață al plantelor și al animalelor, nu poate fi contestată. Există și ordinea principiilor logice care constituie temelia oricărei cugetări sănătoase și se găsește în structura gândirii noastre folosind diferite metode: deducția, inducția, observarea, clasificarea, diviziunea, ipoteza, analiza, sinteza și analogia.

Ordinea morală este asigurată de existența legilor morale. Oamenii dintotdeauna și de pretutindeni au recunoscut existența și autoritatea anumitor legi și percepte morale, care impun fără nici o rezervă socotirea anumitor fapte ca fiind bune, și opresc altele care sunt rele. În acest sens, se poate vorbi despre existența unei ordini morale în lume, ordine ce presupune existența unor valori morale, acestea din urmă fiind impuse prin existența legii morale.

¹¹⁷ Cf. E. CELEMENT, *Filozofia de la A la Z*, Ed. All Educational, București 1999, 376.

3.2. Libertatea

Legea este indispensabilă vieții și naturii umane. Moralitatea sau distincția unei fapte se stabilește în funcție de conformarea acțiunii sau de neconformarea ei legii morale. Dacă nu ar fi legea care să impună limitele după care persoana să-și ordoneze viața, atunci totul s-ar transforma în haos. La originea legii este voința lui Dumnezeu care prezidează cu puterea sa creatoare relațiile dintre creaturi, dirijându-le în mod liber spre cunoașterea adevărului și a binelui¹¹⁸.

Legea naturală e scrisă și gravată în sufletul tuturor și al fiecărui om, pentru că ea este rațiunea umană care îi poruncește să facă binele și-i interzice să păcătuiască. (...) Dar această prescripție a rațiunii omenești n-ar fi în stare să aibă putere de lege dacă n-ar fi vocea și interpreta unei rațiuni mai înalte căreia mintea și libertatea noastră trebuie să-i fie supuse¹¹⁹.

Adevărata libertate trebuie înțeleasă și identificată mereu cu ascultarea absolută față de Dumnezeu. Folosirea libertății într-un sens contrar binelui este înțeleasă ca negarea adevăratei libertăți. Numai ordinea morală îl cuprinde pe om în totalitatea ființei sale de creatură a lui Dumnezeu, înzestrată cu rațiune și chemată la cele supranaturale. Această ordine, dacă este păstrată integral și fidel îl duce la dobândirea perfecțiunii și fericirii depline¹²⁰.

Legea nu se opune libertății persoanei, limitând-o ca o presiune exterioară care se impune prin obligațiile care le include, ci este inclusă în libertate pentru că ea corespunde obligațiilor naturale. Se poate spune că rolul ei este acela de a descoperi omului care este înclinația sa morală, și de a trezi conștiința fiecăruia, atrăgând atenția

¹¹⁸ Cf. E. CHIAVACCI, *Teologia morale. Morale generale*, Vol. I, 136.

¹¹⁹ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1954.

¹²⁰ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Decretul privind mijloacele de comunicare socială *Inter mirifica*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 6.

ca are nevoie de cuvinte și formule pentru a ajunge la cunoașterea bunătății care există în ființa sa.

Libertatea noastră în determinarea faptelor nu este una absolută, dar una potrivit statutului nostru de creatură, adică limitată. Libertatea absolută există numai la Dumnezeu, căci voința lui este suverană și atotputernică, doar ea este singura liberă de orice constrângere internă sau externă și se identifică pe deplin cu binele¹²¹. Spre deosebire de aceasta, libertatea noastră este limitată prin faptul că, omul fiind o creatură, este dependent de Dumnezeu. Rațiunea libertății sale este aceea de a se dezvolta singur în conformitate cu chemarea proprie, adică aceea de a tinde spre bine¹²². Însă, se poate decide și împotriva stării lui de creatură, cum de altfel s-a și întâmplat, încercând să nege dependența sa față de Dumnezeu printr-o înțelegere greșită a libertății. Toată măreția și splendoarea omului datorată originii sale divine, coexistă cu o profundă mizerie cauzată de abuzul libertății sale, și cu dorința de a-și atinge scopul în afara lui Dumnezeu¹²³.

Dar omul nu se poate întoarce spre bine decât în mod liber. Această libertate contemporanii noștri o prețuiesc mai mult și o caută cu pasiune: și pe bună dreptate. Totuși, adesea, ei o promovează în mod greșit, ca pe o îngăduință de a face orice, cu condiția să fie plăcut, inclusiv răul. Însă adevărata libertate este la om un semn privilegiat al chipului lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu a voit să-l lase pe om în mâna sfatului lui, astfel ca omul să-l caute spontan pe Creatorul său și, atașându-se de el, să ajungă în libertate la perfecțiunea deplină și fericită. Demnitatea omului îi cere, așadar, să acționeze conform unei alegeri conștiente și libere, adică în mod personal, împins și călăuzit dinlăuntru, și nu dintr-un impuls interior orb sau dintr-o pură constrângere externă. Omul dobândește o asemenea demnitate când, eliberându-se de

¹²¹ Cf. IOAN PAUL AL II-LEA, *Enciclice*, scrisoarea enciclică *Veritatis Splendor*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2008, nr. 86.

¹²² Cf. E. CHIAVACCI, *Teologia morale. Morale generale*, I, 68-69.

¹²³ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 13.

orice robie a patimilor, se îndreaptă spre scopul său într-o alegere liberă a binelui și își procură în mod eficient mijloacele corespunzătoare prin efortul și priceperea sa. Însă libertatea omului, rănită fiind de păcat, nu poate realiza pe deplin această orientare spre Dumnezeu, decât cu ajutorul harului lui Dumnezeu. Și fiecare om va trebui să dea socoteală de viața proprie în fața judecății lui Dumnezeu, după binele sau răul săvârșit¹²⁴.

3.3. Egalitatea

„Dumnezeu nu este părtinitor” (*Fap* 10,34; cf. *Rom* 2,11; *Gal* 2,6; *Ef* 6,9), deoarece toți oamenii posedă aceeași demnitate de creaturi după chipul și asemănarea sa¹²⁵. Întruparea Fiului lui Dumnezeu arată clar că, în privința demnității lor, toate persoanele sunt egale: „Nu mai este nici iudeu, nici grec, nici sclav, nici [om] liber, nici bărbat și nici femeie: voi toți sunteți una în Cristos Isus” (*Gal* 3,28; cf. *Rom* 10,12; *1Cor* 12,13; *Col* 3,11).

Deoarece pe fața fiecărui om strălucește ceva din gloria lui Dumnezeu, demnitatea fiecărui om în fața lui Dumnezeu constituie fundamentul demnității omului în fața celorlalți oameni. Mai mult, acesta este fundamentul ultim al egalității și fraternității radicale dintre oameni, indiferent de rasa, națiunea, sexul, originea, cultura sau clasa lor socială¹²⁶.

Numai recunoașterea demnității umane poate face posibilă creșterea comună și personală a tuturor (cf. *Gen* 2,1-9). Pentru a favoriza o astfel de creștere, este necesar, înainte de toate, de a-i sprijini pe cei defavorizați, de a asigura efectiv condiții de

¹²⁴ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 17.

¹²⁵ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993, nr. 1934.

¹²⁶ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 29.

șanse egale între bărbat și femeie, de a garanta o egalitate obiectivă între diferitele clase sociale în fața legii¹²⁷.

Chiar și în raporturile dintre popoare și state, condițiile de echitate și egalitate constituie premisa pentru un progres autentic al comunității internaționale. În ciuda pașilor făcuți în această direcție, nu se poate uita faptul că mai există încă multe inegalități și forme de dependență¹²⁸.

Unei egalități a recunoașterii demnității fi ecăru om și a fi ecăru popor trebuie să-i corespundă conștiința că demnitatea umană va putea fi apărată și întărită numai în formă comunitară, din partea întregii omeniri. Numai prin acțiunea cordială a oamenilor și a popoarelor interesate de binele tuturor celorlalți se poate ajunge la o autentică fraternitate universală; și invers, menținerea condițiilor de diferență și inegalitate gravă îi sărăcește pe toți¹²⁹.

Masculinul și femininul fac deosebire între doi indivizi egali în demnitate, care nu reflectă totuși o egalitate statică, deoarece specificul feminin este diferit de specificul masculin și această diversitate în egalitate constituie o îmbogățire indispensabilă pentru o conviețuire umană armonioasă: „Condiția pentru recunoașterea prezenței femeii în Biserică și în societate este o considerare mai pătrunzătoare și exactă a fundamentelor antropologice ale condiției masculine și feminine. Astfel, trebuie precizată identitatea personală a femeii în raportul, diversitatea și complementaritatea reciprocă față de bărbat, nu numai în privința rolurilor pe care ea trebuie să le preia și a funcțiilor pe care trebuie să le împlinească, ci și mai profund în ceea ce privește structura și semnificația ei personală”¹³⁰.

¹²⁷ Cf. *Octogesima adveniens*, nr. 16.

¹²⁸ Cf. CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000, nr. 84.

¹²⁹ Cf. PAUL AL VI-LEA, *Populorum progressio*. Scrisoare enciclică despre dezvoltarea popoarelor, Ed. Sapientia, Iași 2013, 43-44.

¹³⁰ IOAN PAUL AL II-LEA, Documente, Exortația apostolică *Christifideles laici*, Ed. Presa Bună, Iași, 2003, nr. 50.

Femeia este completarea bărbatului, așa cum bărbatul este completarea femeii: femeia și bărbatul se completează reciproc, nu numai din punct de vedere fi zic și psihic, ci și ontologic. Numai datorită dualității masculinității și feminității se realizează pe deplin umanul. Este „unitatea celor doi”¹³¹, sau, cu alte cuvinte, o unidualitate relațională, care permite fiecăruia să experimenteze raportul interpersonal și reciproc asemenea unui dar care, în același timp, este o misiune: Acestei unități a celor doi îi este încredințată de Dumnezeu nu numai opera procreației, și viața familiei, ci însăși construirea istoriei. Femeia este ajutor pentru bărbat, așa cum bărbatul este ajutor pentru femeie: în întâlnirea lor se realizează o concepere unitară a persoanei umane, bazată nu numai pe logica egocentrismului și a afirmării de sine, ci și pe cea a iubirii și a solidarității¹³².

Persoanele cu handicap sunt subiecți umani în sens deplin, titulari ai drepturilor și obligațiilor, care, în ciuda limitelor și suferințelor înscrise în trupul și în facultățile lor, pun mai bine în relief demnitatea și măreția omului. Deoarece persoana cu handicap este un subiect cu toate drepturile sale, trebuie ajutată să participe la viața familială și socială în toate dimensiunile și la toate nivelele accesibile ale posibilităților sale.

Drepturile persoanelor cu handicap trebuie promovate prin măsuri eficiente și adecvate. Ar fi în mod radical nedemn de om – și o negare a comunității umane – a admite la viața socială, și deci la muncă, doar membrii deplini funcționali, deoarece, procedând astfel, s-ar cădea într-o formă gravă de discriminare, cea a celor puternici și sănătoși împotriva celor slabi și bolnavi. Trebuie acordată o mare atenție nu numai condițiilor de muncă fi zice și psihologice, remunerării juste, posibilităților de promovări și eliminării diferitelor obstacole, ci și dimensiunilor afective și sexuale ale persoanei cu handicap. Și ea are nevoie de a iubi și de a fi iubită, are nevoie de

¹³¹ Cf. IOAN PAUL AL II-LEA, Scrisoarea apostolică *Mulieris dignitatem*, Ed. Arhiepiscopiei

Romano-Catolice de București, București 2001, nr. 11.

¹³² Cf. CONGREGAȚIA PENTRU DOCTRINA CREDINȚEI, *Scrisoare către episcopii Bisericii Catolice despre colaborarea bărbatului și a femeii în Biserică și în lume* (31 mai 2004); trad. română, Colecția „Documente”, Presa Bună, Iași 2004, nr. 48.

gingășie, de apropiere, de intimitate, după propriile posibilități și în respectarea ordinii morale, care este aceeași pentru cei sănătoși și pentru cei cu handicap¹³³.

¹³³ Cf. IOAN PAUL AL II-LEA, *Enciclice*, Scrisoarea enciclică *Laborem exercens*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2008 nr. 22.

CONCLUZIE

Dumnezeu vine pe pământ ca să ne arate cât valorăm pentru El. Facem parte din planul Lui, iar el vrea ca noi să fim fericiți. Dacă admitem că Dumnezeu ne-a creat pentru a fi fericiți, trebuie să admitem că tot ceea ce ne conduce spre tristețe și eșec reprezintă vina noastră. Așadar, ne dăm seama că Dumnezeu ne-a creat liberi; a creat o lume perfectă și nu putem pune la îndoială perfecțiunea lui Dumnezeu. De cele mai multe ori, ceea ce din punctul nostru de vedere pare imperfect, pentru Dumnezeu este perfect; ceea ce pentru noi nu are sens, Dumnezeu i-a dat sens încă din veșnicie. Noi trebuie să căutăm acel sens.

Suntem liberi să alegem starea perfectă de a fi, respectând legile, săvârșind dreptatea, sau, putem neglija formarea conștiinței noastre devenind oameni fără scrupule cărora nu le pasă decât de satisfacerea propriilor nevoi, evitând empatizarea sau comunicarea unui bine comun.

Dumnezeu, atunci când acționează, o face din iubire, cu iubire. Aristotel ne spune că iubirea înseamnă dorința de a poseda. Însă, Dumnezeu, în culmea revelației – în Cristos ne deschide inimile spre un alt tip de iubire, opusă celei descrise de Aristotel: Cristos Isus ne învață că a iubi înseamnă a te dărui pentru ceea ce iubești, El Însuși dăruindu-și chiar și viața pentru noi, cei pe care îi iubește. Așadar, porunca supremă a creștinismului nu are în vedere acea dragoste egoistă și egocentrică ce definește cultura greacă, ci, ne este revelată prin Cristos, în Duhul Sfânt: că pentru a dobândi viața veșnică trebuie ca iubirea noastră să fie asemenea cu iubirea pe care El ne-o arată.

Dacă ținem la aspectul care face deosebirea dintre om și animal, adică legătura noastră cu Dumnezeu (religia, din latinescul „re-ligare”), atunci trebuie să fim conștienți că suntem temple ale Duhului Sfânt deoarece am fost creați după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.

Sfânta Treime este modelul desăvârșit al comunicării. Noi, oamenii am fost creați după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, așadar, suntem creați pentru comuniune în comunicare.

Pentru a fi conștienți de toate acestea trebuie, mai întâi de toate să credem în dreptatea lui Dumnezeu. Dacă noi credem, îi putem da vieții cel mai bun sens. Viața veșnică devine unitatea de măsură pentru a trăi această viață în mod responsabil, respectând voința lui Dumnezeu. Astfel, conștiința propriilor noastre limite devine mai acută ca mister atunci când reflectăm asupra condiției noastre în viitor. Ne putem cunoaște limitele raportându-ne la aproapele nostru, reușind să ne vedem astfel și pe noi înșine din exterior.

Modul în care putem cunoaște unde duce drumul pe care am pornit în viață, este verificarea consecințelor bune sau rele care urmează actelor săvârșite. Putem simți dragostea lui Dumnezeu, durerea cauzată de nedreptate și empatia pentru cei care sunt neîndreptățiți? Sau poate conștiința este deformată: îi manipulăm pe cei din jur, mințind, fără a simți vreo emoție atunci când promovăm o comunicare nedreaptă.

Comunicarea dreaptă nu poate fi obținută decât în respectarea demnității transcendente a omului. De aceea, omul are nevoie de o conștiință bine formată, pentru a înțelege că legea lăsată de Dumnezeu, îl conduce la săvârșirea unei comunicări autentice.

BIBLIOGRAFIE

- BELSEY A., *Ethical Issues in Journalism and the Media*, Ed. Routledge, Londra 1992.
- BENEDICT AL XVI-LEA, *Documente, Deus caritas est*, Ed. Presa Bună, Iași 2006.
- Biblia*, trad. BULAI A., PATRAȘCU E., Ed. Sapienia, Iași 2013.
- C. MOISA, *Dicționar Biblic*, Vol. I, Ed. Stephanus, București 1995.
- Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 1993.
- CELEMENT E., *Filozofia de la A la Z*, Ed. All Educational, București 1999.
- CHIAVACCI E., *Teologia morale. Morale generale*, Vol. I, Ed. Citadella, Assisi 1989.
- CIUCĂ V. M., *Lecții de drept roman*, Vol. I, Ed. Polirom, Iași 1998.
- COCOȘ Ș., *Drept roman*, Ed. ALL Beck, București 2000.
- COMISIA PONTIFICALĂ BIBLICĂ, *Biblia și morală. Rădăcinile biblice ale acțiunii creștine*, Ed. Sapienia, Iași 2013.
- CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, *Constituția pastorală privind Biserica în lumea contemporană Gaudium et spes*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000.
- CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, *Decretul privind mijloacele de comunicare socială Inter mirifica*, Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice, București 2000.
- CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, *Sacrossanctum Concilium*.
- CONFERENȚA EPISCOPALE ITALIANA, *Educare alla vita buona del Vangelo*, Ed. Paoline, Milano 2010.
- CONFERENȚA EPISCOPALE ITALIANA, *Educare alla vita buona del Vangelo*, Ed. Elledici, Leumann TO 2010.
- CONGREGAȚIA PENTRU DOCTRINA CREDINȚEI, *Declarația despre libertatea religioasă*

- Dignitatis humanae*, Enchiridion Vaticanum, Bologna, 1985.
- CONGREGAȚIA PENTRU DOCTRINA CREDINȚEI, Instrucția *Donum Vitae*, Ed. Presa Bună, Iași 2004.
- CONGREGAȚIA PENTRU DOCTRINA CREDINȚEI, *Scrisoare către episcopii Bisericii Catolice despre colaborarea bărbatului și a femeii în Biserică și în lume* (31 mai 2004); trad. română, Colecția „Documente”, Presa Bună, Iași 2004.
- CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Istruzione circa alcuni aspetti dell'uso degli strumenti di comunicazione sociale nella promozione della dottrina della fede*, Libreria Editrice Vaticano, Citta del Vaticano 2009.
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU COMUNICAȚII SOCIALE, *Aetatis novae*, Ed. Presa Bună, Iași 2002.
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU COMUNICAȚII SOCIALE, *Communio et progressio*, Ed. Presa Bună, Iași 2003.
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU COMUNICAȚII SOCIALE, *Criterii de colaborare ecumenică și interreligioasă în domeniul comunicațiilor sociale*, Ed. Presa Bună, Iași 2004.
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU COMUNICAȚII SOCIALE, *Etica în comunicațiile sociale*, Ed. Presa Bună, Iași 2000.
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU COMUNICAȚII SOCIALE, *Etica în Internet. Biserica și Internetul*, Ed. Presa Bună, Iași 2002.
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU COMUNICAȚII SOCIALE, *Etica în publicitate*, Ed. Presa Bună, Iași 2004.
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU COMUNICAȚII SOCIALE, *Pornografia și violența în mijloacele de comunicare: un răspuns pastoral*, Ed. Presa Bună, Iași 2002.
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU CULTURĂ, *Pentru o pastorală a culturii*, Ed. Presa Bună, Iași 1999.
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU DREPTATE ȘI PACE, *Compendiu de doctrină socială a Bisericii*, trad.: Lucian Farcaș, Ed. Sapientia, Iași 2007.
- CROSBY M. H., *The new Dictionary of Catholic Spirituality*, Ed. The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota 1993.
- DARIO E. VIGANO, *La musa imparata a digitare*, Lateran University Press, Citta del Vaticano 2009.
- DELHAYE P. F., *La consciezza morale del cristiano*, Ed. Desclee, Roma 1969.

- DENNETT D. C., *Tipuri mentale. O încercare de înțelegere a conștiinței*, Ed. Humanitas, București 1998.
- DI IANNI M., *La verita nel comunicare*, Ed. Vivere In, Roma 2001.
- DI PINTO L., *Seguire Gesù*, Ed. Paideia, Brescia 1973.
- Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, Ed. Univers Enciclopedic, București 1998.
- DORON R., *Dicționar de psihologie*, Ed. Humanitas, București 1999.
- DUMEA E., *Doctrina socială catolică în lumea contemporană*, Ed. Sapiientia, Iași 2015.
- EICHRODT W., *Teologia dell' Antico Testamento*, Vol. I, Ed. Paideia, Brescia 1979.
- FODOR C., *Cântare sfințeniei: manual de teologie spirituală*, Ed. Sapiientia, Iași 2007.
- GAITANO N.G., *Famiglia e Media*, Ed. EDUSC, Roma 2008.
- GAVRILIU L., *Inconștientul în viziunea lui Lucian Blaga*, Ed. Iri, București 1997.
- GIUSSANNI L., *La coscienza religiosa nell uomo moderno*, Ed. Jaca Book, Milano 1985.
- GREMILLION J., *The Gospel of Peace and Justice: Catholic Social Teaching since Pope John*, Ed. Maryknoll, New York: Orbis 1976.
- GÜNTHÖR A., *Chiamata e risposta, una nova teologia morale*, Vol. I, Ed. Paoline, Albae Pomp 1976.
- GÜNTHÖR A., *Chiamata e risposta. Una nuova teologia. Morale generale*, Vol. I, Ed. Paoline, Milano 1989.
- HÄRING B., *Free and Faithful in Christ: Moral Theology for Clergy and Laity*, Vol. II, Ed. Seabury, New York, 1978.
- HÄRING B., *La Legge di Cristo*, Vol. I, Ed. Morcelliana, Brescia 1969.
- HAUGHEY J., *The Faith That Does Justice: Examining the Christian Sources for Social Change*, Ed. Paulis, New York 1977.
- IOAN AL XXIII-LEA, *Mater et magistra* Scrisoare enciclică despre cele mai recente probleme sociale studiate în lumina învățaturii creștine, Ed. Sapiientia, Iași 2013.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Documente, *Dezvoltarea rapidă*, Ed. Presa Bună, Iași 2005.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Documente, Exortația apostolică *Christifideles laici*, Ed. Presa Bună, Iași, 2003.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Documente, *Novo millennio ineunte*, Ed. Presa Bună, Iași 2001.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Documente, *Scrisoare către artiști*, Ed. Presa Bună, Iași 1999.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Documente, *Sollicitudo rei socialis*, Ed. Presa Bună, Iași 2013.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Enciclica *Centesimus annus*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice

- de București, București 1993.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Enciclice, *Dives in misericordia*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București 2008.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Enciclice, Scrisoarea enciclică *Laborem exercens*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2008.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Enciclice, scrisoarea enciclică *Veritatis Splendor*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2008.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Scrisoarea apostolică *Mulieris dignitatem*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București 2001.
- JACOTĂ M. V., *Drept roman*, Vol. I, Ed. Chemarea, Iași 1993.
- LUCAS R. L. (coord.), *Veritatis Splendor. Testo integrale e commento filosofico-teologico*, Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo 1994.
- MACREA D., PEROVICI E. (coord.), *Dicționarul Limbii Române literare contemporane*, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București 1955-1957.
- MARTINI C.M., *Effata/Apriti*, Milano 1990.
- MARTINI C.M., *IL lembo del Mantello*, Milano 31 iuglio 1991.
- MAZZA G., *Bibbia e comunicazione*, Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano) 2008.
- MICACI C.I., *Educația și alfabetizarea media*, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș 2011.
- MOLCUȚ E., D. OANCEA, *Drept roman*, Ed. Helios, Craiova 1993.
- MOMOC A., *Comunicarea 2.0*, Ed. Adenium, Iași 2014.
- ODDONE P. A., *Teoria degli atti umani*, Ed. Vita e Pensiero, Milano 1933.
- PACE E., *La comunicazione invisibile*, Ed. San Paolo, Torino 2013.
- PALAZZINI C., *Dalla fiaba alla TV*, Lateran University Press, Citta del Vaticano 2004.
- PAUL AL VI-LEA, *Discurs către campesinos* (Bogota, 23 august 1968), în: *L'Osservatore Romano* (25 august 1968).
- PAUL AL VI-LEA, *Populorum progressio*. Scrisoare enciclică despre dezvoltarea popoarelor, Ed. Sapientia, Iași 2013.
- PAUL AL VI-LEA, Scrisoarea apostolică *Octogesima adveniens*, Ed. Sapientia, Iași 2013.
- RATZINGER J., *La coscienza, Conferenza internazionale patrocinata dallo Weth Essfield Institute di New York*, Orvieto 27-28 mai 1994, Libreria Editrice Vaticana, Citta del Vaticano 1996.
- RUȘTI D., *Presa culturală: Specii, tehnici compoziționale și de redactare*, Ed. Fundației

- PRO, București 2002.
- SESE B., *Viețile sfinților Augustin, Benedict, Bernard, Francisc de Assisi, Ioan al Crucii*, Ed. Humanitas, București 1996.
- SORGE B., *Introducere în doctrina socială a Bisericii*, trad.: Mihai Pătrașcu, Ed. Sapientia, Iași 2010.
- SPAGNOLO V., *Vivere le relazioni*, Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano) 2013.
- STAGLIANO A., *Vangelo e comunicazione*, Centro editoriale dehoniano, Bologna 2001.
- TAMAȘ I., *Compendiu de drept canonic*, Ed. Sapientia, Iași 2013.
- TOMULESCU C. ȘT., *Drept privat roman*, Ed. Universul Juridic, București 1973.
- VALSECCHI A., *Conscienza*, Ed. Paoline, Tuscoli 1973.
- ZECA-BUZURA D., *La taclale cu idolii*, Ed. Polirom, București 2015.